

Dreigend anarchisme

Op dit moment mogen we niet verwachten dat weer een evenwichtige Nederlandse economie zal worden bereikt door inspanningen van de Nederlanders, maar dat de stimulans hiertoe uit het buitenland zal komen. Deze conclusie kan men formuleren na kennis te hebben genomen van het *17e halfjaarlijkse economisch rapport* van de SER, van de nota van het Centraal Planbureau *Het conjuncturele beeld in 1972* en van de commentaren die van werknemers- en werkgeverszijde op deze publikaties zijn gegeven.

De SER geeft te kennen, dat om het hoofd te bieden aan de economische moeilijkheden (loon- en prijsstijging en werkloosheid) een geïntegreerd budgettair, bestedings- en inkomensbeleid noodzakelijk is. Dit beleid kreeg de naam sociaal contract, niet te verwarren met „le contrat social” van Rousseau.

De visie van de vakcentrales op het sociale contract ligt er niet om. De vakcentrales willen slechts meewerken aan de inflatiebestrijding indien aan een aantal voorwaarden wordt voldaan: 1. van de werknemers met CAO-inkomens mogen geen eenzijdige offers worden gevraagd (een inkomensbeleid, betrekking hebbend op alle inkomens is noodzakelijk); 2. de werkgevers moeten zich bereid verklaren tot het maken van beginselafspraken die de basis zijn voor onderhandelingen in de bedrijfstakken; 3. de overheid moet ernstig rekening houden met verlangens van de vakbeweging op het gebied van o.a. de collectieve voorzieningen en een selectief investeringsbeleid.

De werkgevers (VNO en NCW) kwamen pas vorige week met hun benadering van het sociale contract. Zij zijn van oordeel dat de loon- en prijsstijgingen, ten opzichte van 1972, in 1973 met eenderde moeten worden verminderd. Ook zij vinden dat de collectieve bestedingen in het overleg moeten worden betrokken. Hoewel zij niet voor een inkomensbeleid pleiten, spreken zij wel duidelijk uit, dat ook de stijging van de niet-CAO-inkomens en van de topinkomens beperkt moet worden. Tevens gaven zij te kennen weinig voor belastingverhoging te voelen.

Wie de wensen van de vakbeweging en van de werkgeversorganisaties erop naleest, zal moeten erkennen dat een overeenstemming tussen deze twee belangengroepen er op het moment van schrijven van dit commentaar niet inzit.

De wens van alle gesprekspartners in het sociale overleg, tot een geïntegreerd budgettair, bestedings- en inkomensbeleid te komen, maakt duidelijk dat er hard om de nationale middelen wordt gevochten en dat er meer op het spel staat dan het geven van een advies aan het kabinet. Hierdoor komen zaken ter sprake die

in eerste instantie in het parlement thuishoren. Het lijkt mij onjuist dat belangenorganisaties in eerste aanleg willen bepalen hoe de verdeling van de nationale middelen moet zijn en hoe een gedeelte van die middelen — de ruimte voor de collectieve voorzieningen — moet worden besteed. Bovendien lijkt overeenstemming hierover onmogelijk, omdat werkgevers en werknemers een totaal verschillende visie op de collectieve bestedingen hebben; werkgevers spreken van dreigende druk van de collectiviteit en werknemers zijn niet afkerig van uitbreiding der overheidsbestedingen.

De regering-Biesheuvel lijkt de „huilende derde” te worden. Het zal voor haar moeilijk worden, nadat één of meer visies uit de SER en de Stichting van de Arbeid zijn ontwikkeld, een beleid te verwezenlijken dat van deze visies zal afwijken. Juist nu het sociaal-economische beleid door de regering in oorsprong aan werkgevers- en werknemersorganisaties is overgelaten, is instemming van deze organisaties immers een voorwaarde voor een effectief regeringsbeleid.

Het is daarom te hopen dat werkgevers en werknemers hun verantwoordelijkheid gaan beseffen. Zij zullen zich moeten beperken tot afspraken die in eerste instantie alleen het bedrijfsleven raken. Besprekingen over het opvoeren of afremmen van de overheidsbestedingen moeten in het parlement worden gevoerd. Nemen de burgers geen genoegen met de resultaten hiervan, dan hebben zij in principe eenmaal in de vier jaar gelegenheid zich daarover uit te spreken¹⁾. Hiermee wil ik uiteraard geenszins beweren dat werkgevers en werknemers hun wensen niet kenbaar mogen maken.

Mocht dit alles niet gebeuren, dan kan de hulp alleen van buiten komen. Dit blijkt ook voor 1972 het geval te zijn. Uit de door het CPB gewijzigde kerngegevens voor 1970-1972 blijkt duidelijk dat de geringe verbetering van de economie in 1972, ten opzichte van de aanvankelijk gemaakte prognoses, veroorzaakt wordt door de groei van de wereldinvoer en de stijging van het concurrerend uitvoerprijspeil. Desalniettemin blijven het prijspeil en de werkloosheid onaanvaardbaar hoog.

L.H.

¹⁾ De opstelling van CNV en NKV is in dit verband, in tegenstelling tot die van het NVV, absurd. Het zich in de verkiezingstijd opstellen achter de verwante confessionele partijen en na de verkiezingen de door die partijen gevormde regering bekritisieren en het zinspelen op een „gewenste” kabinetscrisis doet de democratie bepaald geen goed.

Inhoud

Dreigend anarchisme	565
<i>Drs. P. A. de Ruiter:</i> Rijnmond en het defaultisme (met naschrift)	567
<i>D. W. Pearce en Drs. J. B. Opschoor:</i> Vestigingsplaatskeuze voor grote luchthavens; enkele aspecten	568
<i>Drs. P. G. Dekker:</i> Duizend gulden; opmerkingen over het wetsvoorstel tot verhoging van het collegegeld	572
<i>Drs. Th. J. Snoek:</i> Enkele opmerkingen over investeringshulp in de landbouw	574
<i>M. Koster:</i> Van vóór-indexering naar na-indexering	577
Au courant Moeilijk gesprek, door <i>A. F. van Zweeden</i>	582
Europa-bladwijzer Institutionele perikelen in de Europese Gemeenschappen, door <i>Europa Instituut Leiden</i>	583
Boekbespreking <i>F. Machlup</i> : Inleiding tot de onderwijseconomie, door <i>Drs. M. Bruyn-Hundt</i>	585
<i>Dr. L. Bak</i> : Hoofdwinkelcentrum, structuur en functie van het kernwinkelapparaat, door <i>Drs. M. J. W. van de Laar</i>	586
Ontvangen publikaties	588

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen; sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f72,80 per jaar. studenten f46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f2,00.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Rijnmond en het defaitisme

De redacteur-secretaris van dit blad heeft zich geschaard aan de zijde van de merkwaardige coalitie van het radicale CAR (Centraal Actiecomité Rijnmond) en een rechtse minderheid in de Rijnmondraad, welke zich twee weken geleden verzette tegen het besluit van diezelfde raad om geen medewerking te verlenen aan bestemmingsplannen die woningbouw beogen in gebieden die veel hinder ondervinden van door de industrie veroorzaakte stank¹⁾. De heer Hoffman acht deze beslissing defaitistisch en is van oordeel dat de industrie aangepakt dient te worden in plaats van de woningbouw. Dat kan de Rijnmondraad zich voor gezegd houden. Ik ook, omdat ik lid ben van die raad en van harte heb meegewerkt aan de totstandkoming van deze maatregel, welke ik verstandig acht.

De heer Hoffman ziet evenwel een aantal dingen over het hoofd. In de eerste plaats is ook de meerderheid van de Rijnmondraad, welke vóór dit besluit stemde, de mening toegedaan dat het beter is „de industrie aan te pakken in plaats van de woningbouw”. Wie de moeite neemt het betreffende raadsbesluit in zijn geheel te lezen, zal ontdekken dat de beslissing om aan de bewuste bestemmingsplannen geen medewerking te verlenen een onderdeel is van een groter pakket, gericht o.a. op terugdringing van de verontreiniging aan de bron. Iets waar dezelfde Rijnmond zich bij voortduring mee bezighoudt, maar waarin hij nogal eens gefrusteerd wordt, door een beperkt kader van wettelijke bevoegdheden enerzijds en door anderzijds een gebrek aan medewerking van veel gemeentebesturen, die nog altijd niet het nut van dit stukje gewestvorming vermogen in te zien. De enige wezenlijke bevoegdheid die Rijnmond op dit moment wél heeft, is de planologische, d.w.z. de bevoegdheid streekplannen te maken en te adviseren over bestemmingsplannen. Het zal duidelijk zijn dat met het planologische pressiemiddel, dat Rijnmond zich nu heeft aangemeten, hij zich (o.a. in de eind vorige maand geïnstalleerde Saneringscommissie) jengens de andere overlegpartners (bijv. gemeentebesturen) een sterkere positie heeft verschaft om metterdaad die verontreiniging van het milieu in Rijnmond terug te dringen, juist omdat diezelfde meerderheid in de Rijnmondraad met de redacteur-secretaris van dit blad van oordeel is

dat de huidige milieuproblemen niet onoplosbaar zijn.

In de tweede plaats onderkent de heer Hoffman de dynamische dimensie van het Rijnmondsbesluit niet. Als je inderdaad zo defaitistisch bent om te veronderstellen dat er niets wezenlijk zal veranderen in de milieubelasting van Rijnmond, dan betekent dit besluit inderdaad dat er minder gebouwd zal worden in Rijnmond (maar dat is dan maar goed ook uit een oogpunt van volksgezondheid). De instemming van een grote meerderheid van de Rijnmondraad werd echter ingegeven door de overtuiging dat het wél zal gelukken die milieubelasting terug te dringen, mede ook door deze maatregel, en dat een lichte tempering van de woningbouw in Rijnmond nú op een termijn van een jaar of vijf weer gecompenseerd kan worden door een zekere versnelling. Kortom: op de middellange termijn zal het contingent te bouwen woningen volgens de verwachting van deze meerderheid in de Rijnmondraad niet worden aangetaast, mits de milieubevoegdheden uitoefenende autoriteiten maar willen meewerken. Dus: uiteindelijk géén aantasting van de woningbouw plus een beter milieu in Rijnmond. Is dat niet wat de heer Hoffman ook graag wil?

In de derde plaats ben ik van oordeel dat de problematiek van het Groene Hart van Zuid-Holland er met de haren wordt bijgesleept. Als compensatie voor een temporisering van de woningbouw in Rijnmond zijn er natuurlijk meer mogelijkheden dan de trits Spijkenisse-Barendrecht-Nieuwerkerk aan den IJssel. Deze drie mogelijkheden worden nu slechts onderzocht. Hellevoetsluis en de in het ontwerp-streekplan Zuid-Holland-Zuid voorziene nieuwe stad in de Hoekse Waard bijvoorbeeld kunnen ook tot die mogelijkheden worden gerekend. Het feit dat sommigen aan Nieuwerkerk aan den

IJssel als vervangend woongebied denken (hetgeen inderdaad gevaren kan inhouden voor het eerder genoemde Groene Hart) kan bezwaarlijk als een sterk argument worden beschouwd om nog meer mensen in Rijnmond „er in te laten stinken”.

Ten vierde vind ik dat de heer Hoffman het gelijkheidsbeginsel een lachspiegel voorhoudt, waar hij kennelijk van oordeel is dat, omdat er reeds mensen binnen de „isostanklijnen” van Rijnmond wonen, je het hun toch niet kunt aandoen er anderen nu buiten te houden.

P. A. de Ruiter

¹⁾ L. Hoffman, Rijnmond en de woningbouw, *ESB*, 7 juni 1972, blz. 541.

Naschrift

Terugkomend tot de zaken waar het in feite om gaat, wil ik mijn twee hoofdbezwaren tegen het besluit van de Rijnmondraad nog eens herhalen. 1. De Rijnmondraad doet het vermoeden ontstaan, weinig vertrouwen te hebben in de terugdringing van de luchtverontreiniging. 2. Door het zoeken van alternatieve woongebieden loopt het Groene Hart gevaar.

Ad 1. De heer De Ruiter en ik aanvaarden dezelfde doelstelling: géén aantasting van de woningbouw plus een beter milieu in Rijnmond. Het middel hiertoe is m.i. het bestrijden van de ziekte en niet het verlichten van de pijn, zoals de Rijnmondraad lijkt te willen doen. Primair werd namelijk de nadruk gelegd op het verplaatsen van de woningbouw (zie de punten I.1 en I.2 op blz. 8 van het Rijnmondstuk nr. 3381). Het terugdringen van de luchtverontreiniging werd wel genoemd (zie punt 1.3, blz. 8 van stuk nr. 3381), maar stond niet voorop. Er bestaat daarom een tegenstrijdigheid tussen de intentie van de heer De Ruiter en het besluit waaraan de heer De Ruiter meewerkte. Een zorgvuldiger besluitvorming is zeker op haar plaats.

Ad 2. De opmerking van de heer De Ruiter dat ik het Groene Hart er met de haren bijsleep, maakt helaas duidelijk dat de heer De Ruiter het gevaar van aantasting van dit gebied niet ziet. Er wonen kennelijk ook in Rijnmond politici die met de haren naar een probleem moeten worden gesleept om bepaalde problemen onder ogen te kunnen zien. Een klein naschrift als dit bezit hiervoor onvoldoende sleepkracht. Ik hoop daarom dat de heer De Ruiter deze zaak nog eens bestudeert zonder direct polemisch te worden.

L.H.

Vestigingsplaatskeuze voor grote luchthavens

Enkele aspecten

D. W. PEARCE*
DRS. J. B. OPSCHOOR*

In de serie over de tweede nationale luchthaven, waarin diverse auteurs een aantal aspecten van deze luchthaven beschrijven, verschenen reeds: 1. Prof. Dr. L. H. Klaassen, Een tweede luchthaven in Nederland (ESB van 10 mei jl.); 2. Drs. E. van Thijn, Met sneltreinvaart naar een tweede nationale luchthaven (ESB van 10 mei jl.); 3. Ir. R. M. Th. Adriaanssens, Dinteloord, het tweede Schiphol? (ESB van 17 mei jl.); 4. Dr. M. van Hulst, Geen tweede nationale luchthaven (ESB van 24 mei jl.); 5. Dr. D. Riemens, Is er zoveel haast bij een tweede luchthaven? (ESB van 31 mei jl.); Ir. J. Arink, Is een luchthaven bij Goeree een fata morgana? (ESB van 7 juni jl.).

De problemen

In een periode, waarin hoe langer hoe meer mensen inzien dat het nastreven van de traditionele doelen van voorspoed en materiële welvaart ernstige, vaak onomkeerbare gevolgen heeft, in termen van wat wel is aangeduid als „welzijn”, is het voor de ruimtelijke planner (of „ordenaar”) noodzakelijk, analyse-instrumenten te ontwikkelen, die een juist accent aan beide aspecten geven. Dit geldt óók voor beslissingen betreffende de vestigingsplaats van een — eventuele — tweede luchthaven in ons land, waarbij aspecten aanwezig zijn als bijvoorbeeld inbreuk op de visuele en auditieve „privacy”, met de daarmee verbonden hinder, de beïnvloeding van gebieden in hun functie als broedplaats enz.

De planner was geneigd vooral op twee criteria te letten bij dergelijke beslissingen: inpassing in de bestaande regionale structuur enerzijds, waarbij vooral sociaal-economische desiderata een rol speelden, en de politieke haalbaarheid anderzijds. De bijdrage van de econoom, aan de andere kant, is gericht op technieken van kosten-batenanalyse, waarbij wordt gepoogd alle baten en alle nadelen van een activiteit of project in geld te waarderen.

Het gebruik van geld als meeteenheid brengt ernstige problemen met zich mee: van veel effecten weet men nog niet hoe ze in geld kunnen worden uitgedrukt, en vaak is dit ook onmogelijk¹⁾. Maar er is een nog dieper probleem: prijzen en (impliciete of geëxpliciteerde) waarderingen geven slechts de „willingness to pay”

weer, afhankelijk van o.a. de vigerende inkomensverdeling. De uitkomst van „één-gulden-één-stem”-procedures behoeft zeker niet overeen te komen met die waarbij geldt: één man één stem.

Deze twee problemen, evenals de gesignaleerde discrepantie in de zienswijze van de econoom en de planner komen hieronder uitvoeriger aan bod, met het oog op de kwestie van een eventuele tweede luchthaven in ons land. Er wordt gerefereerd aan het „geval” van de derde Londense luchthaven, waaruit voor ons land wellicht lering en vermaak kan worden geput.

De derde Londense luchthaven

Het probleem van de vermeende objectiviteit van een kosten-batenanalyse versus de benadering van ruimtelijke planners heeft heel duidelijk gespeeld in de beslissing over de lokatie van de derde Londense luchthaven. De Britse regering heeft in 1968 een commissie benoemd — de „Roskill Commission” — die een onderzoek zou instellen naar meer dan twintig plaatsen. Deze commissie besloot het aanwijzen van de beste uit de uiteindelijk overgebleven vier alternatieven te doen met behulp van een kosten-batenanalyse. Ondanks de vele bezwaren tegen een groot aantal elementen uit de analyse, bracht de commissie een meerderheidsrapport uit ten gunste van Cublington, een lokatie ten noordwesten van Londen.

Opvallend was dat de minderheid bestond uit Colin Buchanan, een bekend planner. Hij prefereerde Foulness, aan de oostkust, op de volgende gronden: a. het oostelijk kustgebied zou toch moeten worden ontwikkeld voor de „overloop” van de bevolking uit Londen; b. Cublington zou tussen twee belangrijke gebieden hebben gelegen, Londen en Birmingham, hetgeen de leefbaarheid voor de inwoners van beide gebieden niet ten goede zou zijn gekomen. Bovendien was Buchanan gevoelig voor het feit dat, politiek gezien, Foulness de meeste kansen maakte. Zijn redenering sluit dus wel aan bij de twee planningcriteria die hierboven genoemd

* De auteurs zijn verbonden aan — respectievelijk — het „Department of Economics” van de Universiteit van Southampton, UK en de Economische Faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

¹⁾ Zie o.m. J. B. Opschoor, Het Milieu als Merit Good, te verschijnen in *Openbare Uitgaven*, 1972.

zijn: harmonie in ruimtelijk opzicht, en politieke haalbaarheid.

In 1971 heeft de minister voor Milieuzaken dit meerderheidsadvies naast zich neergelegd en de voorkeur voor Foulness overgenomen — kennelijk niet omdat hij het met de kosten-batenanalyse als zodanig oneens was, maar meer omdat hij meende dat zo'n analyse een proces van politieke besluitvormingen niet per se vervangt.

Welk gezichtspunt is het juiste — dat van „de planner”, of dat van „de econoom”?

Kosten en baten van een luchthaven

Thans willen we kort ingaan op enkele problemen rond het waarderen van de gevolgen verbonden met de keuze van een luchthaven²⁾.

Stel, er zijn een aantal alternatieve lokaties l_1 t/m l_n . De aspecten die gekwantificeerd zouden moeten worden zijn a_1 t/m a_n , waarbij a_1 bijvoorbeeld de investeringskosten voorstelt, a_i de gevolgen van het vliegtuiglawaai voor de mens, a_j de attractie van internationale handel in goederen en diensten als gevolg van de aanwezigheid van een tweede luchthaven, en a_l de kosten van het voor- en natransport van goederen en personen van hun woonplaats/magazijn naar de luchthaven, en van de luchthaven naar hun plaats van bestemming. Men kan aannemen, dat sommige van de a 's van lokatie tot lokatie zullen verschillen en andere niet.

Men zou een matrix A kunnen bouwen van kolommen per aspect a , waarbij elk element de „omvang” of mate van aanwezigheid of belangrijkheid van dat aspect op elk der lokaties weergeeft. Deze matrix zou n rijen en m kolommen tellen. Het zou kunnen zijn, dat sommige lokaties sommige andere op elk aspect overtreffen, „domineren”; de overtroffen lokaties kunnen dan geschrapt worden, waardoor het aantal rijen wordt gereduceerd tot, zeg, p . Zolang $p > 1$, zou het plezierig zijn, indien de verschillende a 's „in elkaar” vertaald zouden kunnen worden, of in een andere, voor alle dezelfde, grootheid kunnen worden uitgedrukt.

Een volledige kosten-batenanalyse zou alle a 's in geld vertaald willen zien. een transformatie die men als volgt kan uitbeelden:

$$A^R \cdot T = E^R$$

waarin A^R de gereduceerde A -matrix is, waarin dus géén dominante lokaties meer voorkomen, T de $(m \times 1)$ -vector met behulp waarvan de elementen op de rijen van A^R worden vertaald in geld, en opgeteld. E^R ten slotte is de $(p \times 1)$ -vector waarin de waarderingen van de p resterende lokaties voorkomen. De lokatie corresponderend met het grootste positieve element in E^R is de beste³⁾. De elementen van T poogt men soms direct te ontleen aan de op de markt geldende prijzen; soms is dat niet het geval en moet men andere wegen bewandelen. Een voorbeeld van het eerste is de waardering in geld van de tijd die door voor- en natransport van en naar de luchthaven in beslag wordt genomen. Veelal neemt men daarvoor (een fractie van) het uurloon. Een voorbeeld van het laatste is de waardering voor externe effecten als de gevolgen van blootstelling aan lawaai.

ABONNEMENTSPRIJSVERHOOGING ESB

De door de snelle kostenstijgingen veroorzaakte exploitatieverliezen van ESB bereiken een zodanige hoogte, dat voor de handhaving van dit weekblad een onmiddellijke abonnementsprijsverhoging onvermijdelijk is. Met ingang van 1 juli 1972 wordt de abonnementsprijs daarom gebracht op f. 70 per kalenderjaar (incl. 4% BTW: f. 72,80) en de prijs van een studentenabonnement op f. 45 per kalenderjaar (incl. 4% BTW: f. 46,80).

Ter vermindering van incassokosten doen wij een dringend beroep op onze abonnees de verhoging voor de tweede helft van dit jaar van f. 7,80 voor de gewone abonnementen, resp. van f. 5,20 voor de studentenabonnementen spontaan te willen betalen op onze girorekening no. 8408 of op onze bankrekening no. 25.50.56.877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam.

Directie NEI

Zelfs als men veronderstelt dat er een functioneel verband is tussen lawaainiveau en prijzen van huizen (zoals door Roskill is gedaan), blijft er het probleem van het schatten van het consumentensurplus voor hen die die waardedaling realiseren en het schatten van de „kosten van het verdragen van de geluidshinder” voor hen die blijven wonen onder de start- en landingsroutes. Het vaststellen van de relevante bedragen door middel van enquêtes stuit eveneens op grote problemen. Bovendien is de juistheid van de individuele waardering sterk afhankelijk van de mate van geïnformeerdeheid van de betrokkenen: een factor die nogal eens vergeten pleegt te worden. Het waarderen van schade aan biologische systemen en/of van invloeden op toekomstige generaties doet de twijfel aan de waardeerbaarheid in geld van een aantal effecten van projecten als een tweede luchthaven welhaast ten top stijgen — de pro-memoriestanden die in kosten-batenanalyses vaak worden opgevoerd lijken zich vooral bij milieuverontreiniging en aantasting van ecosystemen voor te doen.

De conclusie is, dat slechts een partiële transformatie van A^R in E^R mogelijk is; alleen daarom al is kosten-batenanalyse nimmer een methode om het laatste woord over de aan de orde zijnde kwestie te verkrijgen.

Een tweede gevolgtrekking uit deze paragraaf is, dat het niet aangaat, die vestigingsplaats te zoeken met de laagste gesommeerde sociale kosten (investering + kosten geluidshinder + kosten voor- en natransport enz.),

²⁾ Voor een meer algemene behandeling, zie: D. W. Pearce, *Cost-Benefit Analysis*, Macmillan, 1971, en J. B. Opschoor: *Kosten-Baten analyse en Milieubeleid*, *Milieubeheer*, februari 1972.

³⁾ Aannemende dat kosten negatief gewaardeerd zijn, en baten positief, zodat de elementen van E^R saldi zijn die per lokatie het verschil van baten en kosten voorstellen.

maar dat wel degelijk ook de *baten* moeten worden gewaardeerd, wil men kunnen nagaan, of wellicht geen enkel element van E^R boven de waarde nul uitstijgt, zodat een tweede luchthaven überhaupt ongewenst is. De „Roskill Commission” heeft zich aan deze handelwijze bezondigd; de Nederlandse autoriteiten schijnen gelukkig betere voornemens te hebben.

Men vergete overigens niet, dat er een aantal kosten-categorieën is, die *per lokatie* tot verschillende waarden aanleiding zullen geven; een volledige afweging van kosten en baten op *nationaal* niveau kan dus niet geschieden zonder dat deze *lokale* aspecten volledig uitgezocht en in het model geïntegreerd zijn. Met andere woorden: men kan het beslissingsproces niet splitsen in: a. een nationale afweging over het al dan niet gewenst zijn van een tweede luchthaven, en b. een keuze van de lokatie op „least-cost”-overwegingen.

Een ander uitgangspunt

We hebben gezien, dat een kosten-batenanalyse van projecten als luchthavens welhaast gedoemd is slechts *gedeeltelijke* antwoorden te geven. Wil dat zeggen dat we dat instrument maar overboord moeten gooien ten gunste van wat hierboven is genoemd de benadering van de planner? Wij menen dat tot op heden bij begrippen als evenwichtigheid in de ruimtelijke structuur teveel is gedacht in termen van (relatief korte termijn) *sociaal-economische evenwichten*.

In plaats daarvan zou men zijn uitgangspunt kunnen zoeken in wat kan worden genoemd: ecologische planning. De wijze waarop dit gedaan kan worden, wordt geïllustreerd in *Design with Nature* van I. McHarg. De hoofdgedachte is, dat gegeven een lokatievraagstuk als het onze, we moeten kijken naar de ecologische betekenis van alle (technisch) mogelijke plaatsen. Gegeven een aantal ecologische functies (broedplaats, belang voor voedselvoorziening enz.) gaat men op een kaart gebieden arceren, die voor die functies van belang zijn. Naarmate een gebied méér functies vervult, zal het op de kaart dus donkerder worden. Na deze exercitie wordt een lijst gemaakt van ecologisch onbelangrijke of zeer weinig belangrijke gebieden, die dan in aanmerking komen als potentiële vestigingsplaats⁴⁾. Ex ante wordt dus een keuze gemaakt over de mate van toegelaten aantasting van biosystemen.

In de termen van het vergelijkingstelsel (1) betekent dit, dat een reductie van het aantal alternatieve lokaties wordt gerealiseerd — hetzij direct, door het aantal rijen in A te verlagen, hetzij door de met de betreffende aspecten corresponderende elementen in T zéér hoge (negatieve) waarden te laten aannemen.

Tussen die lokaties die overblijven, nadat de meest belangrijke uit ecologische (en andere tot waarderingsmoeilijkheden aanleiding gevende) gronden terzijde zijn geschoven, zou gekozen kunnen worden met behulp van instrumenten als kosten-batenanalyses, of planningmethoden. De eerste heeft de schijn van „hardheid” en „objectiviteit”; elementen van ruimtelijke ordening lijken vaak veel vager. Maar naast de hierboven aangeduide zwaktes van de kosten-batenanalyse moet nog het probleem worden besproken van de relatieve invloed die men elk individu wenst te geven.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. **Wij leveren ook:**

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

Inkomen, nut en rechtvaardigheid

In kosten-batenanalyses kan men gebruik willen maken van schattingen van de „waarde” van effecten, zoals reistijd, geluidshinder en dergelijke, op basis van feitelijke of afgeleide gedragingen van individuen op markten en van via enquëtering vastgestelde bedragen die de „willingness to pay” of de te ontvangen compensaties meten. Het is niet altijd zo, dat de verschillende soorten sociale kosten door alle groepen van betrokkenen in dezelfde mate worden gedragen; zo zullen bijvoorbeeld de kosten verbonden met het vervoer en natransport ten laste komen van hen die van luchtvaart gebruik maken, en de „kosten” van de blootstelling aan lawaai worden gedragen door hen die onder de start- en landingsroutes verblijven. (Deze observatie speelt een grote rol in de opstelling van tabel 1 hierna).

Indien deze laatste groep de met die lawaai-overlast equivalente compensatie inderdaad zou ontvangen, zou er geen probleem zijn. Indien de compensaties echter *hypothetisch* zijn, kunnen ze niet zonder meer worden opgeteld bij de overige elementen van de sociale kosten, in situaties waarbij een verlies van f. x niet voor alle groepen van betrokkenen dezelfde „waarde” in termen van satisfactie of welvaart vertegenwoordigt.

Ofwel: men zou moeten proberen, bijvoorbeeld door schattingen van het verloop van het marginale nut van het inkomen, tot wegingsfactoren te komen, waardoor de genoemde discrepantie wordt teruggedrogen. De verschillende componenten van de sociale kosten worden dan als het ware vertaald — hoe aanvechtbaar ook — in eenheden „nut” of „welvaart”⁵⁾.

⁴⁾ Een goed voorbeeld is ook de onlangs verschenen milieu-atlas voor Zuidwest-Nederland.

⁵⁾ Dat dit grote moeilijkheden oproept, wordt door de schrijvers wel beseft; er is nog géén goede methode voor „interpersonale nutsvergelijking” bekend. Zich afmaken van deze moeilijkheden door dan maar niet te wegen, lijkt ons echter teveel op struisvogelpolitiek.

Een tweede argument vóór weging is de al eerder genoemde discrepantie tussen „money votes” en politieke regels als het één-man-één-stem-systeem. De eerste kunnen we immers zien als stemmen volgens het laatste principe, gewogen met de bestaande inkomens- en vermogensverdeling. Men kan streven naar het neutraliseren van deze laatste coëfficiënten, door de „money votes” te wegen.

In de discussie rond de derde Londense luchthaven is door één groep opposenten getracht de invloed van beide soorten wegingen, die op basis van het marginale nut van het inkomen, en die op basis van politieke overweging, aan te geven⁶⁾. De resultaten daarvan, hoewel gebaseerd op een zéér simpele benadering, worden in tabel 1 weergegeven, met het oog op het onderstrepen van het belang van dit facet óók in het probleem waarvoor de Nederlandse overheid zich plaatst ziet.

Tabel 1. Ongewogen en gewogen sociale kosten voor twee lokaties (mrd. £, prijzen van 1968, gedisconteerd naar 1975)

Kosten voor:	Lokatie		a — b
	a Cublington	b Foulness	
1. Luchtvaartgebruikers (Roskill)	1.847	2.014	
2. Bevolking algemeen (Roskill)	418	371	
3. Totaal	2.265	2.385	— 120
4. Luchtvaartgebruikers (weging 2)	443	483	
5. Bevolking algemeen (weging 2)	418	371	
6. Totaal	861	854	+ 7
7. Luchtvaartgebruikers (weging 3)	905	987	
8. Bevolking algemeen (weging 3)	418	371	
	1.323	1.358	— 35

Bij kosten van luchtvaartgebruikers dient men ook te denken aan kosten van voor- en natransport; kosten voor de bevolking in het algemeen omvatten mede de waardering voor de geluidshinder.

De bedragen op regels 1 t/m 3 zijn de ongewogen bedragen, ontleend aan de „Roskill Commission”. Bij regels 4 t/m 5 is gewogen op basis van een verondersteld verloop van het marginale nut van het geld (uitgaande van een iso-elastisch verband tussen het marginale nut en de hoeveelheid geld, met elasticiteit —2, en geschatte inkomens van beide categorieën betrokkenen), de gewichten zijn respectievelijk 0,24 en 1. Bij regels 6 t/m 8 is gewogen op basis van de geschatte inkomens van beide groepen, wat neerkomt op gewichten van respectievelijk 0,49 en 1.

Hoe gebrekkig ze ook zijn, deze wegingen laten zien dat de relatieve voorkeur voor lokaties afhankelijk is van het gekozen wegingssysteem (géén weging in de tabel beschouwd als „weging 1” — weging 2, of weging 3), een conclusie die óók voor het Nederlandse vestigingsplaatsprobleem van gróót belang lijkt. Op basis van kosten-batenanalyses kan men zoeken naar efficiënte oplossingen voor een bepaald probleem; een tweede criterium echter is dat van de rechtvaardigheid. Kosten-batenanalyse vervangt het politieke besluitvormingsproces niet.

Het in deze paragraaf aan de orde gestelde komt er dus op neer, dat, zelfs al zouden we erin slagen A en T tot ieders tevredenheid te bepalen, de distributie van de effecten over de individuen en uitspraken over de relatieve waardering van die individuen zou moeten worden gegeven. Veronderstelt men gemakshalve dat men deze handelwijze zou kunnen benaderen door te werken met gemiddelden van de groep individuen die bij de verschillende aspecten a betrokken zijn, dan zou men dit kunnen voorstellen door

$$A^R \cdot WT = E^R \quad (2)$$

Hierin is W een (m x m) diagonaalmatrix van wegingscoëfficiënten. Keuze van de beste lokatie geschiedt als boven; in principe zal deze keuze worden beïnvloed door de waarden in W.

Slotopmerkingen en conclusies

De keuze van een vestigingsplaats voor een tweede luchthaven is géén eenvoudige zaak. Een — in theorie — elegante methode die daarbij kan worden toegepast is de kosten-batenanalyse. Een specificatie van alle effecten van zo'n luchthaven en de mate waarin ze zich voordoen, moet dan per lokatie worden opgesteld. Dat dit al niet eenvoudig is zij, zonder nadere uiteenzetting, duidelijk.

Het vaststellen van de gewenstheid van een tweede luchthaven is iets, wat eigenlijk niet geïsoleerd van de feitelijk overwogen potentiële lokaties kan worden vastgesteld, daar verschillende effecten vooral lokaal bepaald zijn.

Transformatie van alle effecten in geld is buitengewoon moeilijk, zo niet onmogelijk in sommige gevallen — te denken valt aan de effecten van blootstelling aan vliegtuiglawaai van de mens en van de natuur.

Een waardering in geld van de alternatieve lokaties geschiedt dan op basis van een „verminkte” T. Het lijkt gewenst dit te erkennen en het aantal lokaties waartussen gekozen wordt, te beperken op — economisch gezien — aprioristische gronden. Gezien het feit dat niet alle betrokkenen alle effecten in dezelfde mate dragen, en dat kosten-batenanalyse drijft op berekening van hypothetische compensaties voor nadelige externe effecten, is er bovendien een wegingsprobleem. Een eenvoudige benadering daarvan leert, dat de keuze van de derde Londense luchthaven mede van de toegepaste weging afhangt.

Er zijn dus goede gronden om nóch van pure kosten-batenanalyse, nóch van traditionele planningcriteria uit te gaan, maar beide te mengen, en waar nodig elementen te vervangen. Het laatste woord zal waarschijnlijk aan politici zijn; wij hopen dat ze niet alleen groeien werkgelegenheidsbewust zullen kiezen, maar vooral milieu- en ecosysteem-bewust.

D. W. Pearce
J. B. Opschoor

⁶⁾ Voor een nadere uiteenzetting, zie: J. Wise, C. Chapman, D. W. Pearce, *Evidence to the Commission on the Third London Airport*, Londen, 1970, Roskill Commission proceedings 5021/3/5/6/7.

Duizend gulden

Opmerkingen over het wetsvoorstel tot verhoging van het collegegeld

DRS. P. G. DEKKER*

Segmentatie van de bevolking in groepen die elk hun eigen voorzieningen moeten betalen, leidt tot verlaging van de opwaartse druk op de overheidsuitgaven. Als extra uitgaven van groep A ten koste gaan van de gehele bevolking, dan is dat aantrekkelijker dan wanneer A zelf moet betalen. Verkleinen we de segmenten dan krijgen we tenslotte de situatie waarbij iedereen voor eigen voordeel betaalt. Het profijtbeginsel is dan in optima forma werkzaam. Gevolg van een dergelijke politiek met betrekking tot de overheidsuitgaven is een verlaging van de tweede afgeleide van de uitgaven naar de tijd: een verlaging van de verhoging.

Het academisch gevormde deel van de bevolking beschikt over vrij hoge inkomens, voor een belangrijk deel dank zij de gevolgde opleiding. Die opleiding is kostbaar, niet alleen voor de studenten en hun ouders zelf¹⁾, maar ook voor het rijk²⁾. Zowel uit overwegingen met betrekking tot de inkomensverdeling als om de netto-uitgaven voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek in toom te houden, lijkt een extra belasting op de academische sector begrijpelijk. Dit tenminste als die extra belasting wordt gekoppeld aan de uitgaven voor deze sector. Vandaar het wetsvoorstel tot verhoging van het collegegeld van f. 200 tot f. 1.000³⁾.

Tussen de boven gegeven redenering en de politieke conclusie zitten enige haken en ogen die de aansluiting minder goed doen zijn dan op het eerste gezicht lijkt.

Inkomensverdeling

Voor een beoordeling van de inkomensverdeling gaat men in het algemeen uit van doorsneegegevens. Dat wil zeggen dat men de in een bepaald jaar verdiende inkomens met elkaar vergelijkt. Het is evident dat studenten gemiddeld een ongunstige inkomenspositie hebben ten opzichte van werkende leeftijdgenoten. Dit geldt zeer zeker als men een vergelijking trekt met leeftijdgenoten die óók een middelbare opleiding achter de rug hebben. Door verhoging van het collegegeld wordt de gelijktijdige inkomensverdeling dus in ongunstige richting beïnvloed.

De zaak ligt anders indien levensduurinkomens met elkaar worden vergeleken. Dan is echter een eenvoudige optelling van jaarinkomens niet zinvol. Hoe hoger de opleiding is, hoe later men begint te verdienen. Hierdoor wordt ook de serie jaarinkomens korter. Daarmee gepaard gaat echter in het algemeen wel een verhoging van de jaarinkomens. Om de levensduurinkomens met elkaar vergelijkbaar te maken, dienen

ze op contante waarde te worden herleid tot een zelfde tijdstip, bijvoorbeeld tot iemands 21e jaar. De jaarinkomens dienen met een rentevoet op contante waarde te worden herleid. Al naar gelang men een hogere of lagere waarde hecht aan een ogenblikkelijke beschikbaarheid van inkomen, zal men een hogere of lagere rentevoet gebruiken. Het moge duidelijk zijn dat het nu bijzonder moeilijk wordt om van een ongelijke inkomensverdeling te spreken. Academici krijgen wel hogere inkomens, maar ze krijgen ze pas later en minder langdurig. Welke inkomensserie, op contante waarde herleid, een hoger bedrag oplevert, hangt af van de gebruikte rentevoet. Gebruikt men een niet te hoge rentevoet — onder de 10% — dan blijken (althans de afgestudeerde) academici een gunstige positie te hebben.

Het inkomensverdelingsargument — mits goed gebruikt — keert zich tegen collegegeldverhoging. Een terugbetaling van de kosten, of een extra belasting na afloop van de studie is wél te verenigen met het inkomensverdelingsargument. Een dergelijke oplossing is overigens evenzeer als een collegegeldverhoging passend bij een segmentatiepolitiek en toepassing van het profijtbeginsel.

Sociaal-economische rentabiliteit

De Wolff en Ruiters berekenden een sociaal-economisch rendement van een academische studie van 6 tot 7,4% bij verschillende studierichtingen⁴⁾. Dit rendement ligt lager dan dat van vele investeringen in

---

* Voor dit artikel is ruim gebruik gemaakt van een conceptrapport over rijksstudietoelagen, van het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Rijksuniversiteit te Groningen. De passages in genoemd rapport waarvan hier gebruik is gemaakt, zijn van de hand van de auteur van dit artikel, die wetenschappelijk medewerker is aan dit instituut.

¹⁾ De kosten voor studenten en hun ouders bestaan voornamelijk uit het inkomen dat gedurende de studiejaren door de student met zijn middelbare schoolopleiding had kunnen worden verkregen.

²⁾ Ruim een vijfde van de rijksuitgaven voor onderwijs en wetenschappen wordt besteed voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek.

³⁾ Daarenboven zal volgens het voorstel het inschrijvingsgeld verhoogd moeten worden van f. 10 tot f. 100.

⁴⁾ P. de Wolff en R. Ruiters, *De economie van het onderwijs*, preadvies voor de Vereniging voor de Staaithuishoudkunde, Nijhoff, 's-Gravenhage, 1968.

vaste kapitaalgoederen. Het lijkt dan ook redelijk te stellen dat uitbreiding van het aantal studenten niet leidt tot een optimale allocatie van de maatschappelijke middelen.

De Wolff en Ruiters hebben terecht geen rekening gehouden met gunstige externe effecten van een studie⁵⁾. De rentabiliteit is berekend aan de hand van gebrachte geldelijke offers en verkregen inkomens. Het is juist, niet al te krampachtig te zoeken naar gunstige externe effecten van studie, om de uitgaven hiervoor te verdedigen. Het is wenselijker, naar de andere kant te kijken, naar de ongunstige externe effecten van alternatieve bestedingswijzen.

In de laatste jaren zijn we ons allen meer dan ooit bewust geworden van de ongunstige effecten van vele vormen van industriële productie op ons natuurlijke milieu. Deze ongunstige externe effecten, behorend bij investeringen in vaste kapitaalgoederen, moeten we wel in de vergelijking betrekken. Het is niet onwaarschijnlijk dat de gebezigde vergelijking nu ten gunste van de studie uitvalt.

Externe democratisering

De krachtigste argumenten tegen de politieke conclusie tot collegegeldverhoging zijn afkomstig vanuit een gezichtshoek die geheel buiten de economische en fiscale gebieden ligt.

De externe democratisering van een tak van onderwijs kan worden omschreven als de mate waarin kinderen uit gezinnen met lage inkomens daaraan deelnemen. Financiële drempels verkleinen de toegankelijkheid voor dit deel van de bevolking. Beurzen verlagen die drempels, renteloze voorschotten doen dat gedeeltelijk. Collegegelden verhogen de drempels, en doen dit uiteraard des te sterker naarmate ze hoger zijn. Bevorderen van externe democratisering van het voortgezet onderwijs betekent tevens bevorderen van sociale mobiliteit en omgekeerd.

Voor studenten uit de zogenaamde financiële middengroepen, wier ouders met grote offers de studie nog zelf kunnen betalen, betekent collegegeldverhoging overigens de grootste slag.

Voorstellen van de commissie Andriessen

Een tam voorstel lijkt de regering gedaan te hebben indien men kijkt naar één van de voorstellen afkomstig uit de commissie Andriessen⁶⁾. Enige leden van

die commissie willen de collegegelden met circa f. 600 per jaar optrekken tot f. 2.000 per jaar voor goedkope faculteiten, en tot f. 6.000 voor dure faculteiten.

De bedragen die door deze leden van de commissie als collegegeld zijn gesuggereerd, zijn echter niet goed gearchitmeerd. Er wordt een relatie gelegd tussen het te heffen collegegeld en de marginale kosten van wetenschappelijk onderwijs. Deze relatie wordt niet uitgewerkt. Het lijkt erop dat de commissie zich heeft gehouden aan de gemiddelde kosten. Het schijnt verder dat de commissie is uitgegaan van schattingen, zoals o.a. door het CBS gemaakt, van de verdeling der kosten over onderwijs en onderzoek. Er is reden om aan te nemen dat dergelijke schattingen onvoldoende betrouwbaar zijn voor het gebruikte doel⁷⁾.

Andere leden van de commissie Andriessen staan een uniform collegegeld van f. 1.500 voor. Voor een deel koppelen zij dit voorstel echter aan de mogelijkheid deze en andere studiekosten te financieren met zachte leningen. Bij deze zachte leningen is de afbetaling gerelateerd aan het inkomensgedeelte dat een bepaalde grens (circa f. 18.000) te boven gaat. Ook dit bedrag is niet goed gearchitmeerd. De collegegeldverhoging als zodanig wordt echter veel acceptabeler door de koppeling aan zachte leningen. De student is immers niet alleen iemand met geen of zeer weinig inkomen, maar ook iemand die een zeer groot risico loopt geen succes te hebben bij zijn studie. De grote kans op het verspelen van alle geïnvesteerde moeite en kosten maakt onvoorwaardelijke hoge toegangskosten extra afschrikwekkend.

Slotsom

Een aanmerkelijke verhoging van het collegegeld en inschrijvingsgeld is uit het oogpunt van externe democratisering verwerpelijk. Bovendien is een dergelijke verhoging onverenigbaar met een streven naar een rechtvaardiger inkomensverdeling. Academics mogen „top dogs” zijn, studenten horen bij de „underdogs”.

Mogelijk dringen budgettaire overwegingen tot het zoeken van enige compensatie voor de hoge lasten van wetenschappelijk onderwijs. Wil men aan deze drang tegemoetkomen dan zijn er betere middelen dan collegegeldverhoging. Academicusbelasting is één mogelijkheid, koppelen van een collegegeldverhoging aan een zachte lening is een andere mogelijkheid.

Vergelijkt men de investeringen in opleidingen met investeringen in vaste kapitaalgoederen, dan dient men rekening te houden met de ongunstige effecten van de industriële productie op ons milieu. Het zijn niet de gunstige externe effecten van onderwijs, maar de óngunstige externe effecten van de industriële productie die de vergelijking waarschijnlijk ten gunste van het onderwijs doen uitvallen.

P. G. Dekker

(I.M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR ROTTERDAM

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland

Affiliatie te New York

⁵⁾ Vgl. *Verlaging van de verhoging*, Kluwer, Deventer, 1971, vooral blz. 75 e.v.

⁶⁾ *Rapport van de commissie studie-financiëring wetenschappelijk onderwijs*, 's-Gravenhage, 1971.

⁷⁾ Vgl. P. G. Dekker, *Leergeld, Universiteit en Hogeschool*, december 1971.

Enkele opmerkingen over investeringshulp in de landbouw

DRS. TH. J. SNOEK*

Nieuwe investeringen, noodzakelijk voor de aanpassing van de landbouw aan de veranderde omstandigheden, zou de overheid — behalve door andere middelen, bijv. fiscale — ook kunnen stimuleren door toekenning van investeringssubsidies. In principe zou men daarbij op drieërlei wijze te werk kunnen gaan: men zou subsidies ter verlichting van de rentelast kunnen verlenen, men zou van overheidswege leningen met een lage rentevoet kunnen verstrekken en ook zou men investeringsbijdragen kunnen toekennen. De beide eerstgenoemde stimuleringswijzen beogen een verlichting van de rentelast, terwijl de derde een bedrag ineens voorstelt. Door van de rentevoordelen de contante waarde te berekenen en deze tegenover de investeringsbijdrage te stellen, is vergelijking van het subsidievoordeel uit rentesubsidie en dat van een investeringsbijdrage mogelijk.

Grootte van het subsidievoordeel

A. Subsidieërmijn is gelijk aan de gebruiksduur

In tabel 1 zijn de contante waarden van één procent rentevoordeel opgenomen.

Tabel 1. Gekapitaliseerd voordeel (in gld.) per procent renteverlaging voor een lening, aanvankelijk groot f. 100

Aflossingsplan	Bij een algemene rentestand van	
	7%	8%
In 3 jaar geleidelijk a)	1,7890	1,7621
Na 3 jaar ineens	2,6243	2,5771
In 6 jaar geleidelijk a)	2,9368	2,8690
Na 6 jaar ineens	4,7665	4,6229
In 10 jaar geleidelijk a)	4,2520	4,1124
Na 10 jaar ineens	7,0236	6,7101
In 15 jaar geleidelijk a)	5,6115	5,3671
Na 15 jaar ineens	9,1079	8,5595

a) D.w.z. dat van een gedurende n jaar lopende lening op het eind van het 1^e, 2^e, 3^e ... n^e jaar telkens het $\left(\frac{1}{n}\right)^e$ deel wordt afgelost.

Bovenstaande gekapitaliseerde voordelen zijn niet alleen afhankelijk van het aflossingsplan, maar uiteraard ook van de hoogte van de algemene rentestand. Bedraagt deze 8%, dan is het voordeel van een 10-jarige lening van f. 25.000, waarop jaarlijks (post-

numerando) f. 2.500 wordt afgelost en waarop 3% rentesubsidie wordt gegeven, gelijk aan: $3 \times 250 \times f. 4,1124 = f. 3.084,30 = 12,337\%$ van f. 25.000. Het voordeel van 3% rentesubsidie is dus in dit geval gelijk aan een investeringsbijdrage van 12,337% van het te investeren bedrag. Hoe hoog de rentesubsidie moet zijn om aan een bijdrage van bijv. 15% te komen, is uit de tabel gemakkelijk te becijferen; daartoe is een rentesubsidie vereist van $(15 : 4,1124)\% = 3,65\%$.

De annuïteitenlening

Bij dit leningstype is het niet mogelijk om zonder meer het voordeel van één procent rentesubsidie aan te geven en wel omdat hier het aflossingspatroon niet constant blijft, zoals in tabel 1, maar met de rente meeverandert. Bij eenzelfde looptijd heeft elke rentevoet namelijk zijn eigen aflossingsverloop. Deze wederzijdse bepaaldheid is eerst gevolg van het constant houden van de som van rente plus aflossing gedurende de gehele looptijd. De gevolgen van een verlaging van 8% naar 7% zijn dan ook anders dan bij verlaging van het 6% naar het 5% rentetype, zoals tabel 2 duidelijk laat zien.

Dat de voordelen van een verlaging van het 8% naar het 7% rentetype groter zijn dan die bij verlaging van 6% naar 5%, is hieraan toe te schrijven, dat in het laatste geval de aflossingen aanvankelijk groter zijn en dus de resterende schuld en daarmee het voordeel geringer is. Immers, de grootte van het voordeel is vooral afhankelijk van de grootte van de resterende schuld in de beginjaren. Overigens laat zich ook hier de grootte van het voordeel gemakkelijk bepalen. Bij een renteverlaging van 8% naar 7% voor een lening van bijv. f. 25.000 die in 10 jaar met gelijkblijvende annuïteiten wordt afgelost, bedraagt (bij een effectieve rentevoet van 8%) het voordeel $250 \times f. 4,4635 = f. 1.115,88$.

B. Subsidieërmijn is korter dan de gebruiksduur

Subsidieverlening tot een tijdstip, gelegen vóór de buitengebruikstelling van het desbetreffende produktie-

* De auteur is medewerker van het Landbouw-Economisch Instituut te 's-Gravenhage.

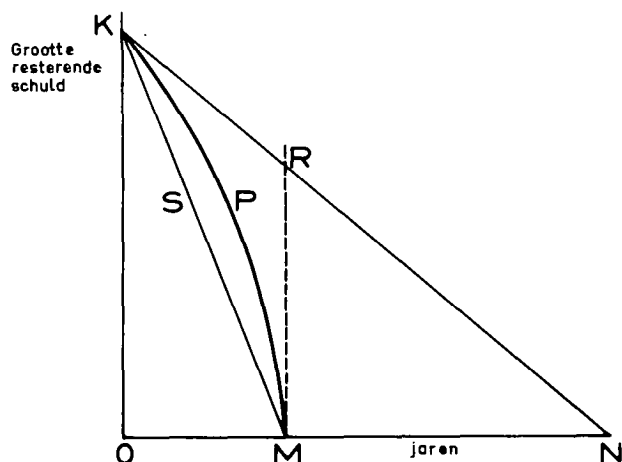
Tabel 2. Gekapitaliseerd voordeel (in gld.) van een 1% lager rentetype voor een annuïteitenlening, aanvankelijk groot f. 100^{a)}

Looptijd	Rentetype	Bij een algemene rentestand van	
		7%	8%
3 jaar	7% i.p.v. 8%	1,8323	1,7993
3 jaar	5% i.p.v. 6%	1,8111	1,7785
6 jaar	7% i.p.v. 8%	3,1076	3,0139
6 jaar	5% i.p.v. 6%	3,0244	2,9333
10 jaar	7% i.p.v. 8%	4,6721	4,4635
10 jaar	5% i.p.v. 6%	4,4694	4,2699
15 jaar	7% i.p.v. 8%	6,4073	6,0215
15 jaar	5% i.p.v. 6%	6,0297	5,6668

a) Bij de becijfering van bovenstaande waarden kan men twee wegen volgen:

- uitgaan van het bij iedere rentevoet behorende aflossingsschema en op deze basis het voordeel van 1% rentesubsidie berekenen;
- uitgaan van een lening met een 1% lager rentetype, zodat de gelijkheid van rente plus aflossingen behouden blijft, zij het op een lager niveau. Met het oog op de praktische toepassing is hier deze methode gevolgd.

Grafiek 1. Subsidiepatronen

middel, is een zeer reëel uitgangspunt omdat vooral in de beginperiode de subsidies hun grootste betekenis zullen hebben. In het geval dat men niet gedurende de gehele gebruiksduur subsidie wenst te verlenen, zijn er een drietal subsidiepatronen te onderscheiden. In grafiek 1 zijn deze in beeld gebracht.

In deze grafiek is een activum weergegeven ter waarde van K gulden, dat in N jaar geleidelijk wordt afgeschreven. Gedurende de periode OM ($M < N$) wenst men hier rentesubsidies te verstrekken. Baseert men deze subsidie op de hoogte van de nog resterende schuld op het einde van elk jaar gedurende deze M-jarige periode, dan is de contante waarde van een bepaalde subsidie:

- a. het laagst, bij een verloop van de resterende schuld volgens de rechte lijn KSM;
- b. het hoogst, bij een verloop volgens de rechte lijn KR;
- c. daartussenin gelegen, bij een verloop volgens de kromme KPM-lijn, die de door een M-jarige annuïteitenlening bepaalde resterende schuld bedoelt weer te geven.

Ter bepaling van de concrete hoogte in een bepaald geval, zullen we aan de verschillende parameters waarden moeten toekennen. Stel daartoe de gebruiksduur op 25 jaar, de subsidieperiode op 15 jaar, de begingrootte van het in aanmerking komende bedrag op f. 25.000 en de algemene rentevoet op 7%.

ad a. Onder de hierbedoelde uitgangspunten bedraagt het voordeel per procent rentesubsidie f. 1.402,88 = 5,61% van f. 25.000. Wil men een 15-procents investeringsbijdrage evenaren, dan zou de rentesubsidie dus $(15 : 5,61)\% = 2,67\%$ moeten bedragen.

ad b. Baseert men zich op het schuldverloop volgens de lijn KN, dan is de contante waarde van 1% rentesubsidie f. 1.752,52 = 7,01% van f. 25.000. Met een investeringsbijdrage van 15% komt in dit geval een rentesubsidie overeen van $(15 : 7,01)\% = 2,14\%$.

ad c. Tussen de beide vorige bedragen in ligt het door de kromme KPM bepaalde bedrag. Hoeveel dit bedrag precies is, kan men zonder meer niet zeggen, omdat er oneindig veel aflossingsschema's denkbaar zijn. Eerst als we het schema hebben vastgelegd door een bepaald rentetype te kiezen, kunnen we de contante waarde van de rentesubsidie berekenen. Zo zal bij een rentetype van $7\frac{1}{2}\%$ ¹⁾ het voordeel van 1% rentesubsidie f. 1.590,92 bedragen, hetgeen 6,36% uitmaakt van f. 25.000. Wil de keuze in dit opzicht volkomen indifferent zijn, dan zal met een investeringsbijdrage van 15% dus een rentesubsidie van 2,36% moeten overeenkomen.

Met het oog op de praktische uitvoerbaarheid is het gewenst erop te wijzen, dat in de gevallen sub a en sub b de rentesubsidie jaarlijks met eenzelfde absoluut bedrag daalt, terwijl de daling in het geval sub c absoluut noch relatief gelijk blijft. Dit in tegenstelling tot de in tabel 2 bedoelde situatie, waar het aflossingspatroon zich wél aanpast en het jaarlijkse subsidiebedrag gedurende de gehele subsidieperiode daardoor constant kan blijven. Het is gelijk aan het verschil tussen de annuïteiten bij de twee rentetypen (het oorspronkelijke en het met subsidie verlaagde).

Subsidies en kostendekking

Behalve in de omvang van het subsidievoordeel kan men ook geïnteresseerd zijn in de betekenis van zo'n rentesubsidie als kostendekking. Om dit vast te stellen, is het noodzakelijk om een situatie zonder subsidie te vergelijken met een situatie waarin wel subsidie wordt gegeven. Daartoe gaan we uit van een rentevoet van 8%, waartegen vreemd vermogen kan worden verkregen en waarop t.b.v. de investering een subsidie wordt verstrekt van 3%, zodat er per saldo tegen 5% wordt geleend. Verder nemen we aan, dat de waarde van de diensten, die de investering ons levert, onder invloed van de zgn. economische slijting,

¹⁾ Om de invloed van een ander rentetype vast te stellen, hebben we het voordeel ook berekend bij een 1% hoger en lager rentetype. Bij een $6\frac{1}{2}\%$ annuïteitenlening bedraagt het gekapitaliseerde voordeel f. 1.567,40; bij het $8\frac{1}{2}\%$ rentetype f. 1.612,99. Algemene rentestand in beide gevallen eveneens 7%.

Tabel 3. Totale kosten (per f.1.000 investering) van de eerste jaarprestatie bij een jaarlijkse kostendaling van 2,5%, een rentevoet van 8% en een restwaarde nihil, alsmede de kostendekking bij 3% rentesubsidie

Gebruiksduur in jaren	Gemiddelde jaarlijkse onderhoudskosten (in % van de investering) van			Percentage van de kosten gedekt door een 3-procents rentesubsidie		
	0%	1%	2%	0%	1%	2%
3	f. 397,38	f. 407,62	f. 417,86	5,3	5,2	5,1
6	f. 228,94	f. 239,52	f. 250,10	8,7	8,3	8,0
10	f. 163,96	f. 174,96	f. 185,96	12,6	11,8	11,0
15	f. 133,87	f. 145,32	f. 156,78	16,5	15,1	13,9

jaarlijks met 2½% daalt en dat op dit prestatieverloop ook de verdeling van de kosten over de verschillende jaren is gebaseerd. Dit betekent dat de totale kosten van afschrijving, rente en eventueel onderhoud, die een jaarprestatie meebrengt, elk jaar 2½% lager zijn dan die van het jaar ervoor. Daar de totale kosten in een bepaald jaar direct uit die van het eerste jaar kunnen worden afgeleid, kan met vermelding van dit eerste jaar worden volstaan. Ze zijn in tabel 3 opgenomen.

Volgens tabel 3 bedragen de kosten per f.1.000 investering in het eerste jaar f.174,96 bij een gebruiksduur van 10 jaar en een niveau van onderhoudskosten van 1%. Voor het tweede jaar $0,975 \times f.174,96$ en zo vervolgens. Verder laat deze tabel zien dat een rentesubsidie van 3% bij een 10-jarige gebruiksduur, een kostendekking inhoudt van 12,6%; bij een 15-jarige gebruiksduur 16,5%, indien we alleen naar rente plus afschrijving kijken. Dit effect neemt af naarmate er meer onderhoudskosten bijkomen.

Het blijkt dat met het toenemen van de gebruiksduur — en daarmee van de subsidieduur — de rentesubsidies aan betekenis winnen. Dit ligt ook wel voor de hand: naarmate men langer van een subsidie kan profiteren, is het voordeel ervan ook groter. Bij een lagere rentestand betekent eenzelfde rentesubsidie een grotere tegemoetkoming in de kosten dan bij een hogere rentevoet. Houdt, bij een termijn van 10 jaar, een vermindering van 8% naar 5% een kostendekking van 12,6% in, zoals tabel 3 laat zien, een vermindering van 9% naar 6% zou hier een tegemoetkoming in de kosten van 12,3% tot gevolg hebben gehad. Ook deze uitslag mocht worden verwacht: een gelijke absolute daling heeft bij een lagere rentevoet immers een grotere relatieve betekenis.

Criteria voor en vorm van subsidieverlening

Het zou te ver voeren om in dit kader de concrete gevallen aan te geven waarin men aanspraak op subsidiëring zou kunnen maken. Wel is het mogelijk enkele richtlijnen hiervoor aan te geven. Als voornaamste doel zou men zich kunnen denken: de bevordering van die bedrijven, die geacht kunnen worden in de toekomst rendabel te zijn. Daarbij zal men ernaar moeten streven, de klip van een eventuele overvoering van de markt als gevolg van deze investeringsprikkel zoveel mogelijk te omzeilen door bijv. veredelingsbedrijven²⁾ van subsidie uit te sluiten. Ook zouden deze subsidies kunnen worden gebruikt ter verbetering van de milieuhygiëne; in de tuinbouw bijv. om de overschakeling van olie op aardgas te

stimuleren. Ter beperking van de administratieve rompslomp zouden er minima moeten worden vastgelegd, waarbeneden men niet voor subsidiëring in aanmerking komt; maar ook maxima lijken noodzakelijk.

Wil men voorts het insluipen van een subjectief element zoveel mogelijk voorkomen, dan zullen de subsidies moeten worden toegekend los van het feit of, en zo ja hoeveel, de aanvrager ter financiering van de investering zal moeten lenen. Tenslotte zal de wijze van uitvoering — wil deze efficiënt zijn — eenvoudig en praktisch moeten zijn. Dit betekent een zo mogelijk gedurende de gehele termijn onveranderd laten van de eenmaal overeengekomen bedragen alsmede inschakeling van de reeds alom ten plattelande ingevoerde en deskundige boerenleenbanken. Door middel van het op gezette tijden bij de overheid indienen van verzamelnota's zouden deze banken betaling kunnen vragen van alle door haar betaalde en/of verrekende subsidiebedragen.

De eerste jaren zal bij investeringssubsidies het totale bedrag hoger zijn dan bij rentesubsidies. Later zullen de betalingen aan rentesubsidies een meer gelijkmatige omvang gaan aannemen als gevolg van het feit, dat de betalingen in enig jaar niet uitsluitend door de goedkeuringen van dat jaar worden bepaald, maar ook van de in vroegere jaren aangegane verplichtingen afhankelijk zijn. Daarentegen komen bij investeringsbijdragen de schommelingen ongedempt door. Overigens blijft bij rentesubsidies (die meer rompslomp meebrengen!) het subsidie karakter — de verlichting van de rentelast — bewaard, terwijl investeringsbijdragen in de eerste plaats als kortingen op de aanschaffingsprijs zullen worden aangemerkt, ook al gaat het rente-effect niet verloren. Dat met een investeringsbijdrage de liquiditeitspositie van de ondernemer meer zal zijn gediend dan met rentesubsidies, ligt overigens voor de hand.

Behalve een middel tot verlichting van lasten kan investeringshulp ook een middel zijn om de ontwikkeling in een bepaalde richting te sturen. In dit opzicht heeft deze hulp veel weg van de vergoedingen, die in het kader van de zgn. beëindigingsregeling van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds worden uitge-

²⁾ Dit betekent overigens niet dat het gevaar voor overvoering in alle overige gevallen niet zou dreigen; er is hier slechts van een graadueel en niet van een principiëel verschil sprake. Daarom verdienen zgn. diepte-investeringen (kostenverlagende investeringen) de voorkeur.

Van vóór-indexering naar na-indexering

M. KOSTER*

Bij de loononderhandelingen 1972 werd voorgesteld, in plaats van de tot nu toe gebruikte *vóór-indexering*, over te gaan op na-indexering. Dit staat in verband met de gemeenschappelijke wil van werkgevers en werknemers, tot matiging van het inflatietempo te komen. In dit artikel wordt gewezen op de grotere mogelijkheid tot matiging die er schuilt in de na-indexeringsmethode.

---

keerd. Gaat het daar om de opheffing van bedrijven, hier gaat het erom de aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden te stimuleren. In hoeverre de investeringshulp daarbij van betekenis kan zijn, zal o.a. afhangen van de concrete hoogte van deze subsidieverlening en van de tijd, gedurende welke men subsidie wil verlenen. Daarnaast is van belang, welk aandeel de gesubsidieerde activa in het totaal van de activa innemen.

Wil men de aan de subsidiëring verbonden administratieve rompslomp zoveel mogelijk beperken, dan zal men voor een eenmalige uitkering moeten pleiten. De grotere budgettaire druk, die hiervan in de eerste jaren het gevolg zal zijn, zal echter eerder naar een periodieke uitbetaling verwijzen. In dat geval lijkt de annuïteitenlening het meest geschikt. De overheid betaalt dan gedurende de gehele periode een gelijkblijvend bedrag.

Het verdient geen aanbeveling wijzigingen aan te brengen bij veranderingen in de algemene rentestand. De boer moet dat risico zelf dragen, hetgeen geen enkel bezwaar is: naast de slechte kansen heeft hij immers ook de goede. Bovenal: hij is ook nog ondernemer! Overigens is de hier bepleite figuur in de landbouw niet onbekend. Men hoeft slechts te denken aan de zgn. ruilverkavelingsrente, die de boer gedurende een periode van 30 jaar moet betalen en die ook niet met de ontwikkeling van de rentestand op en neer gaat. Tenslotte lijkt aanpassing van de subsidie aan een stijging van de rentestand ook daarom minder nodig, omdat als gevolg van de inflatie de druk van de schulden in de loop der jaren aanzienlijk vermindert.

Th. J. Snoek

Loonindexering

Er is sprake van „loonindexering” als in de arbeids-overeenkomsten een *automatische bijsturing* van de lonen aan de ontwikkeling van het prijsindexcijfer is ingebouwd. Het „speciale” in deze definitie is dat een *automatische aanpassing* is vastgelegd, want ook toen er nog geen sprake was van loonindexering, was het gebruikelijk bij loononderhandelingen de prijsbeweging van invloed te laten zijn op de loonsverhoging. Bij het afsluiten van CAO's in het verleden werd naast de „bandbreedte van de produktiviteitsruimte” een bepaalde verhoging toegevoegd als compensatie voor de te verwachten prijsstijging.

Was de algemene verwachting dat de prijzen in het komende contractjaar van het begin tot aan het einde van het jaar bijv. met 4% in niveau zouden stijgen, dan werd hiervoor naast de reeds overeengekomen loonsverbetering een compensatie van $\frac{0 + 4\%}{2} = 2\%$ gegeven. (Zie schema 1).

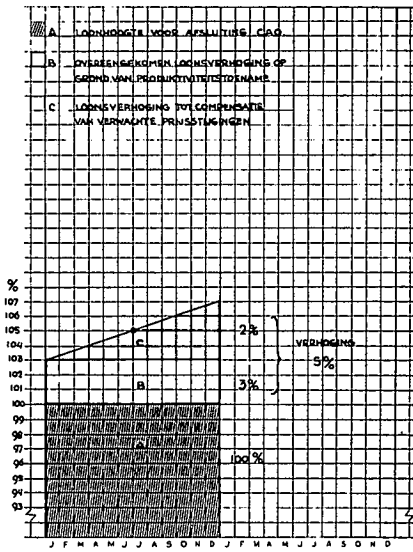
Spiraalbeweging

Deze *extra* loonsverhoging die uitgaat boven de door de produktiviteitstoename gewettigde verhoging, veroorzaakt voor de bedrijven *extra* stijging van arbeidskosten, een stijging die in het algemeen *extra* invloed uitoefent op de prijzen. Daarbij komt dat zowel bij de aanpassing van de prijzen als bij de bijsturing van de lonen de neiging bestaat enige reserve voor de volgende keer te nemen. Deze geconstateerde wisselwerking tussen lonen en prijzen impliceert dat een *automatische* mutatie in lonen en prijzen leidt tot een spiraalbeweging, die tot gevolg heeft dat uiteindelijk het loon- en prijspeil een stijging heeft die uitgaat boven de oorspronkelijk noodzakelijk geachte stijging. (Zie schema 2).

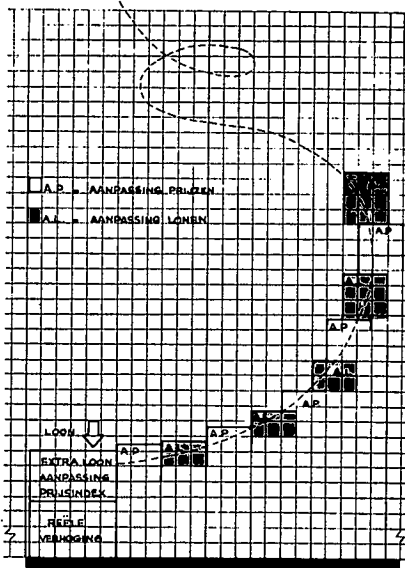
---

* De auteur, voorzitter van het Bedrijfschap voor het Bakkersbedrijf, voert reeds vele jaren de loononderhandelingen in het georganiseerd overleg namens de Nederlandse Vereniging voor de Industriële Bakkerij en is lid van het sociaal comité dat de loononderhandelingen voert voor de suikerverwerkende industrie.

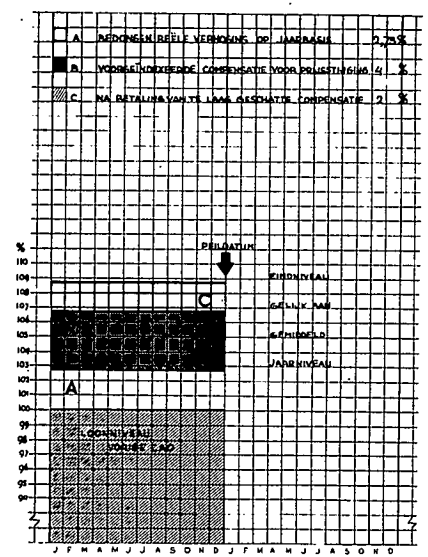
Indexering Schema no. 1
VASTSTELLING LOONSVERHOEGING
ZONDER INDEXERINGSCLAUSULE

Indexering Schema no. 2
WERKING VAN DE LOON/PRIJZEN SPIRAAL
BIJ INDEXERING

Indexering Schema no. 3
VOORBEELD
PRAKTIJKGEVAL
VOORINDEXERING

De in het verleden gevolgde methode — van een op de voorspellingen van het Centraal Planbureau gebaseerde compensatie — gebeurde met dezelfde bedoeling als de later bij afspraak geregelde loonindexering, maar had als voordeel dat er een grens aan de compensatie was gesteld.

Loonindexering in de contracten

De onzekerheid ten aanzien van het inflatietempo deed de SER in 1969 besluiten het advies te doen uitgaan om voor één jaar (1970) een loonindexering in de contracten op te nemen. De invoering van de BTW per 1 januari 1969 had een sterke prijsstijging veroorzaakt en het vertrouwen in de gestelde loonafspraken ernstig geschokt.

Ten einde bij afsluiting van een contract een afspraak omtrent een reële verhoging mogelijk te maken, werd een *vóór-indexering* met een latere *bijsturing* aanbevolen. De onbekendheid met het gebruik van indexeringsclausules als *stuurgereedschap* heeft in vele gevallen de onzekerheid vergroot en bij ondeskundige toepassing het inflatietempo bevorderd.

De bedoeling van de in 1970 en 1971 gehanteerde methode van *vóór-indexering* was:

- partijen onderhandelen over de nieuwe CAO;
- partijen komen overeen een reële verhoging van bijv. 2,75% waar te maken;
- om dit te garanderen moet boven de 2,75% een extra looncompensatie gegeven worden voor de te verwachten prijsstijgingen;
- partijen proberen met *vóór-indexering* het te verwachten percentage prijsstijging zo nauwkeurig mogelijk te benaderen en voegen dit percentage toe aan de overeengekomen reële verhoging;
- partijen hopen dat zij dit percentage goed geraamd hebben, maar bouwen bij de afsluiting van het contract reeds een clause in die een eventuele bijsturing van het loon regelt voor het geval dat de prijsstijging groter wordt dan geraamd was; in dat geval volgt er een naberekening.

Deze naberekening kan op verschillende manieren plaatsvinden.

a. Aan het einde van het contractjaar met een uitbetaling met terugwerkende kracht. (Zie schema 3).

Het voordeel van deze methode is dat het eindniveau van het loon gelijk blijft aan het gemiddelde niveau van het gehele jaar. Het nadeel is dat de werkgevers aanvullend loon met terugwerkende kracht moeten betalen. Deze loonkosten waren niet in de prijzen berekend en het gevolg was een sterke stijging van de prijzen in het jaar dat volgde.

b. Op de helft van het contractjaar een peiling doen van de prijsstijging en dan in de tweede helft van het contractjaar bijsturen. Om de reële verhoging te kunnen garanderen, moeten de lonen met een dubbele stap worden verhoogd, terwijl in sommige gevallen ook nog aan het einde van het contractjaar een herberekening dient te volgen. (Zie schema 4). Deze methode brengt een eindniveau dat belangrijk hoger kan liggen dan het gemiddelde loonniveau van het contractjaar.

Op deze systemen zijn vele varianten te maken. In enkele gevallen werden plafonds gelegd ter voorkoming van te sterke stijging van de lonen. Alle systemen van *vóór-indexering* hebben dit gemeen dat zij het aanpassingstempo versnellen en daarmee de spiraalbeweging versterken.

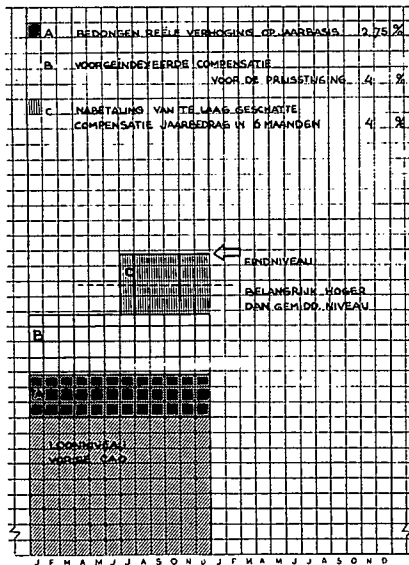
Kritieke punten

Kritieke punten bij de gevolgde *vóór-indexerings*-methoden waren:

1. de grote stap aan het begin van de contractperiode;
2. een meestal sterke stijging van het eindniveau;
3. een gebruik van verschillende peilingssystemen en daardoor onvergelijkbaarheid en onzekerheid.

Deze factoren zijn de oorzaak geworden van het „uit de hand lopen” van lonen en prijzen.

VOORBEELD
PRAKTIJKGEVAL VOORINDEXERING

ad 1.

De grote stap aan het begin van de contractperiode had de goede bedoeling zo nauwkeurig mogelijk de verwachting te benaderen. Te weinig werd gerekend met het feit dat naarmate één van de componenten in gewicht toeneemt, de reactie „sneller en feller” volgt. Er is over deze materie niet veel studiemateriaal, maar uit de schaarse voorbeelden blijkt dat een kleine verhoging van één van de componenten, hetzij prijzen, hetzij lonen, slechts traag gevolgd wordt door reactie van de andere. Wordt de verhoging van één van de componenten relatief sterker, dan zal de reactietijd van de andere component korter worden en de uitslag hoger.

In het aanvullende SER-advies worden onder groot voorbehoud enkele voorbeelden genoemd. Een consumptieprijstijging terwijl er geen vóór-indexering was had

na 7,0 maanden effect in de lonen
bij 25% vóór-indexering na 5,4 maanden effect in de lonen
bij 50% vóór-indexering na 4,0 maanden effect in de lonen
bij 75% vóór-indexering na 2,4 maanden effect in de lonen.

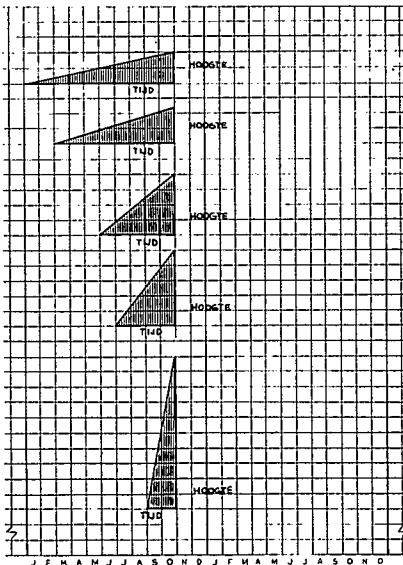
Tevens blijkt uit de praktijk dat dáár waar de vóór-indexering in de lonen groter is, de prijsstijgingen steeds sneller komen en feller worden. (Zie schema 5).

ad 2.

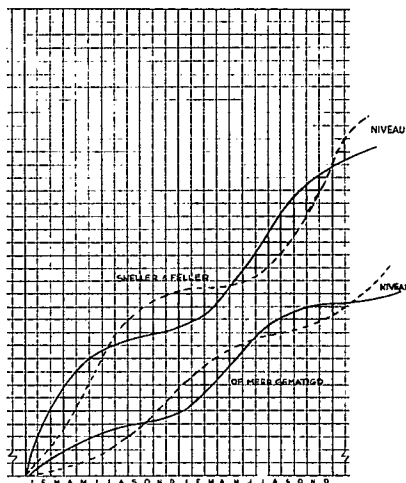
De meestal relatief sterke stijging van de eindniveaus wordt veroorzaakt door het feit dat de componenten — loonsstijging en prijsstijging — elkaar steeds feller en sneller volgen. Bij een hoge vóór-indexering wordt de relatief sterke stijging van de lonen direct doorberekend in de prijzen (dikwijls met enige extra reserve).

Bovendien gaat het hier om een loonsverhoging die meestal de produktiviteitsstijging geheel of gedeeltelijk te boven gaat. Na de doorberekening in de prijzen volgt de automatische bijsturing in de lonen (met dezelfde neiging tot extra reserve). (Zie schema 6). Het eindniveau van lonen en prijzen steeg sterker dan het

BEIDE COMPONENTEN, LOON- EN PRIJSTIJGING...
BEINVLOEDEN, ELKAAR, STEEDS, SNELLER EN FELLER.

BEIDE COMPONENTEN... LOON- EN PRIJSTIJGING...
BEINVLOEDEN, ELKAAR

percentage dat gemiddeld voor het contractjaar was verwacht.

Voorbeeld:

Voor een komend contractjaar wordt een loonsverhoging inclusief compensatie voor de prijsverhoging geraamd op:

loonsverhoging	2,75%
compensatie prijsverhogingen	3,25%
	samen 6,00%

Moet op grond van de bijsturingsclausule na 6 maanden een extra loonsverhoging gegeven worden van 4,0%, dan is het jaarloon met $\frac{12 \times 6\% + 6 \times 4\%}{12}$

= 8% gestegen. Het eindniveau is echter met 10% gestegen.

Dit laatste is slechts een voorbeeld van een matige stijging. Er zijn in de praktijk gevallen bekend waarbij de gemiddelde stijging op jaarbasis nog geen 8% is, maar de stijging van het eindniveau tot 12% is opgelopen.

ad 3.

Onvergelijkbaarheid van de peilingdata bij verschillende contracten. Vooral ten aanzien van dit punt bleek duidelijk de onbekendheid van de onderhandelaars met dit bijsturingsgereedschap. Vooral bij de contracten van 1970 kwam dit tot uitdrukking.

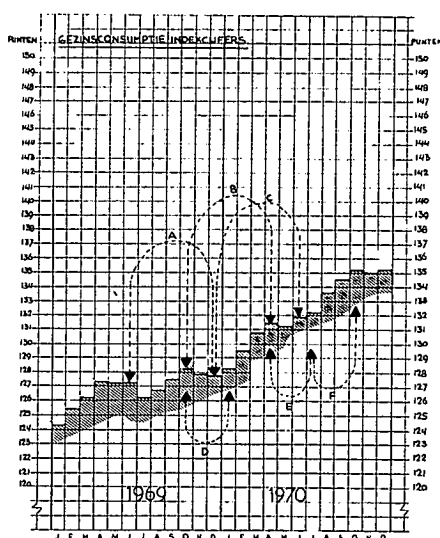
Bij de overeenkomst gingen partijen uit van een niveaustijging. Maar er was geen advies omtrent de keuze van de peilperiode. Bij elke CAO kozen partijen zelf de peildata. Dat dit aan de peiling sterk uiteenlopende resultaten kon geven, bewijzen de cijfers in de tabel onderaan blz. 580.

De ervaring van 1970 bracht partijen ertoe bij de contracten voor 1971 niet uit te gaan van smalle bases, maar te werken met jaargemiddelden. In vele contracten van 1971 wordt het jaargemiddelde van 1970 (132,4) vergeleken met het jaargemiddelde van 1971 (142,5).

Op zichzelf zou dit een goede keuze zijn indien bij

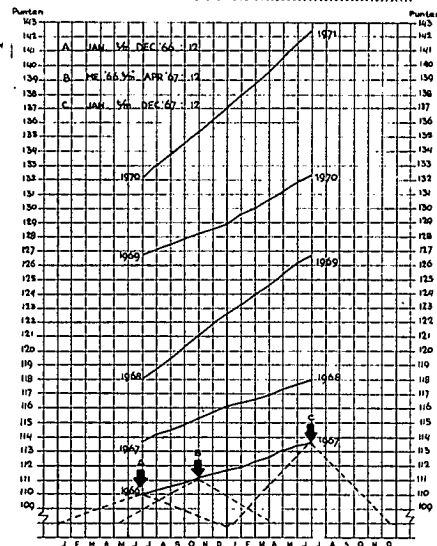
VOORBEELD VAN RESULTAATVERSCHILLEN

DOOR ONDERSCHIED IN DUUR EN TIJD

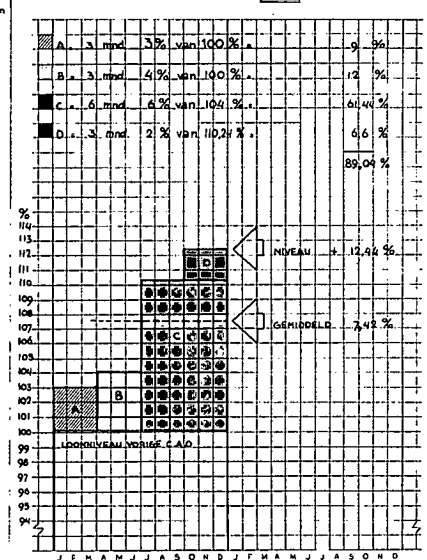
VOORTSCHRUIJEND, 12 mond. GEMIDDELDE

GEZINSCONSUMPTIECIJFER

LOONMATIGINGSJAAR 1971

ONVERANTWOORDE LOONNIVEAU STIJGING

de contracten van de volgende jaren op dezelfde wijze werd voortgebouwd en de bijsturingclausules de verbinding tussen het oude en nieuwe jaarcijfer in stand hielden. Dat er verstoringe gevolgen kunnen zijn bij het kiezen van verschillende peilperioden blijkt uit schema 8.

Hier staan de lijnen van het voortschrijdend gemiddelde van vijf jaren. Bij A staat het maandgemiddelde van het jaar 1966, dus: januari t/m december 1966 gedeeld door 12. Aan het einde van de lijn bij C het gemiddelde van 1967. Zo staan de karakters van vijf opeenvolgende jaren aangegeven.

De lijnen spreken duidelijke taal. Tussen 1966 en 1968 verloopt de verhoging geleidelijk. Van 1968 tot 1969 wordt het karakter sterk beïnvloed door de prijsstijging als gevolg van de invoering van de BTW op 1 januari 1969. De prijzen gaan fors omhoog. Het voortschrijdend gemiddelde eind 1970 ondervindt al invloed van de loonmatiging in 1971.

Loonmatiging

De lijn 1970 - 1971 stijgt sterk. De afstand aan het eind van het jaar tot aan de lijn van vorig jaar vertoont stijgingen van 7% tot 8%. De sterke stijging van deze jaarlijn wordt in het begin veroorzaakt door de

prijsstijgingen die het effect waren van de f. 400-uitkering eind 1970. Het voortschrijdend maandgemiddelde gaat van midden 1970 naar midden 1971 verder omhoog door de sterke loon- en prijsstijging na afloop van de matigingsperiode. (Zie schema 9).

Na de 3 maanden 3% en de 3 maanden 4% kwam de vrije periode. De loonsverhogingen die toen geclaimd werden, hebben het eindniveau van het loon tot onverantwoorde hoogte opgevoerd met een sterke doorwerking in de prijzen en dientengevolge bevordering van het inflatietempo. Bij een gemiddelde loonstijging gedurende het contractjaar van 7% tot 8% zijn er niveaustijgingen gesignaleerd van 12% tot 14%.

Hier liggen de voornaamste redenen welke tot bezinning hebben geleid in de kring van werkgevers en werknemers. Daarom werd bij de contracten voor 1972 geadviseerd het vóór-indexeringssysteem los te laten.

Na-indexering

Bij goede discipline is de verwachting gerechtvaardigd dat bij na-indexering de stijging van het loonniveau weer langzamerhand de trend van de produkti-

Peiling tussen 2 prijsindexcijfers, welke onderling 6 maanden uiteen liggen (zie schema 7):

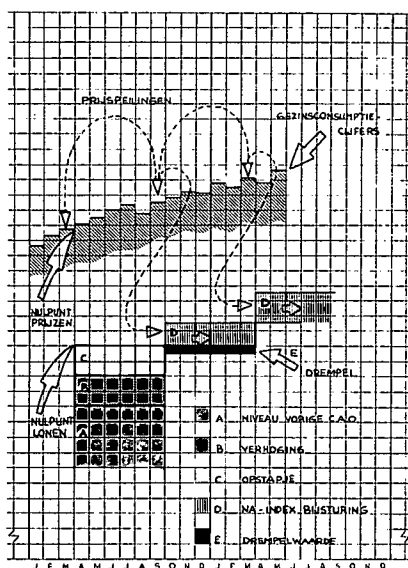
	basismaand	index	peilmaand	index	VERSCHIL
A.	juni 1969	127,1	december 1969	127,8	+ 0,6%
B.	oktober 1969	128,1	april 1970	131,4	+ 2,6%
C.	december 1969	127,8	juni 1970	131,9	+ 3,2%

Idem bij een peiling met 3 maanden tussenruimte:

D.	oktober 1969	128,1	januari 1970	128,3	+ 0,2%
E.	april 1969	131,4	juli 1970	132,2	+ 0,6%
F.	juli 1970	132,2	oktober 1970	135,1	+ 2,2%

...NA:INDEXERINGS, METHODE.....

viteitsverhoging zal volgen en de inflatoire werking teruggedrongen wordt. Het na-indexeringssysteem gaat duidelijk uit van een wil tot matiging van lonen en prijzen. Feitelijk zegt men: „Als het dan waar is dat lonen en prijzen elkaar zo sterk beïnvloeden, laten we dan beginnen de componenten door discipline in te nemen, want als de lonen niet abnormaal stijgen, behoeven de prijzen ook niet abnormaal omhoog”. (Zie schema 10).

Bij de na-indexering wordt uitgegaan van een peiling van het indexcijfer gezinsconsumptie. Als de peiling aangeeft dat er een looncorrectie moet plaatsvinden, dan zal de loonsverhoging ingaan op het tijdstip van de peiling en geen terugwerkende kracht kennen (D).

Voorbeeld:

Als het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie in een half jaar stijgt met 4%, dan gaat het loon met dat percentage omhoog (verminderd met de drempel). Ditzelfde herhaalt zich aan het einde van het contractjaar. Gaat het indexcijfer in het tweede halfjaar omhoog, dan wordt dit percentage in het loonniveau opgenomen.

Opstapje (C)

Door omschakeling van vóór-indexering naar na-indexering heeft de werknemer waarschijnlijk schade omdat hij moet wachten tot aan de correctiedatum (na zes maanden) om looncompensatie te ontvangen, terwijl eventuele prijsstijgingen reeds in de eerste maanden van het contractjaar het overeengekomen loon kunnen aantasten. Om hieraan tegemoet te komen, wordt bij de omschakeling van vóór-indexering naar na-indexering voorgesteld eenmalig een zgn. opstapje (C) te geven. Dit opstapje is geen voorschot op eventuele prijsstijgingen, maar is een eenmalige compensatie voor het feit dat bij na-indexering steeds gewacht moet worden tot aan de correctiedatum.

Drempel (E)

Bij de bijsturing werd al gewezen op een aftrekbare drempel. Hiermee wordt bedoeld dat bij de eerste looncorrectie een half procent (of meer) van de stijging van het gezinsconsumptiecijfer buiten beschouwing blijft. Dit vindt plaats omdat in het gezinsconsumptiepakket enkele posten voorkomen die niet mee mogen tellen bij de bepaling van de hoogte, bijvoorbeeld stijgingen van de indirecte belastingen en kosten voor medische hulp. Immers, de kosten voor medische hulp komen niet geheel ten laste van het gezin, omdat werkgevers meebetalen aan de premie en ook de overheid subsidie geeft.

Nulpunt

Bij de na-indexeringsmethode is het van groot belang het nulpunt van lonen en prijzen vast te stellen. Onder het „nulpunt” wordt verstaan het uitgangspunt dat partijen bij de onderhandeling hebben aangenomen.

Wat de lonen betreft, is het nulpunt:

- het door partijen aangenomen eindniveau van de vorige CAO verhoogd met:
- de overeengekomen verhoging, en
- het opstapje.

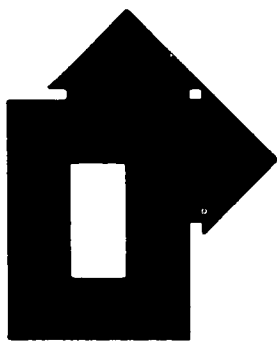
Op het moment van het nulpunt achten partijen dat er evenwicht bestaat tussen lonen en prijzen.

Een poging om door na-indexering tot meer matiging in lonen en prijzen te komen is lofwaardig. Natuurlijk moeten wij ons realiseren dat zulks pas slaagt als *alle* contracten op deze basis worden afgesloten.

M. Koster

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

Moeilijk gesprek

A. F. VAN ZWEEDEN

In het eerste gesprek tussen regering en bedrijfsleven zijn de contouren van het „sociaal contract”, dat volgens het unanieme halfjaarlijkse rapport van de SER de uitgangspunten zou moeten bevatten voor een op een evenwichtiger ontwikkeling gericht sociaal-economisch beleid op middellange termijn, eerder vager dan duidelijker geworden. Er zijn sinds die bijeenkomst op 23 mei zoveel uitspraken gedaan door partijpolitici en commentatoren dat „het gesprek” ontaard lijkt te zijn in een nationale roddelcampagne waarin meer het voortbestaan van het kabinet-Biesheuvel de aandacht heeft, dan de reële mogelijkheden van wat tegenwoordig een beleidsombuiging wordt genoemd.

In het bijzonder richt de belangstelling van „politiek Den Haag” zich op de ministers Boersma en Nelissen, die beiden in het openbaar hebben gezegd dat het kabinet wat hun betreft kan oprassen als het anti-inflatiebeleid niet slaagt en op de vijf fractievoorzitters die bezig zijn het regeerakkoord aan een revisie te onderwerpen.

Inmiddels wordt de twijfel aan het succes van het overleg met het bedrijfsleven met de dag groter. De eerste ronde van 23 mei kon zelfs niet het begin van overeenstemming opleveren, omdat die bijeenkomst niet zo zeer geïnspireerd werd door de eenstemmigheid waarmee de SER op 17 mei zijn beraadslagingen had afgesloten, als wel beheerst door de slagschaduw die de „discussienota over het arbeidsvoorwaardenbeleid 1973” van de vakcentrales over het zonnige tafereel van eensgezindheid had geworpen. De VNO-functionaris Mr. P. van Meeteren heeft later in de SER verklaard, dat het verloop van de besprekingen op 17 mei heel anders was geweest, als de vakcentrales hun nota eerder op tafel hadden gelegd.

Het wordt de vakcentrales in het bijzonder kwalijk genomen dat zij met hun suggesties voor de oplos-

sing van de budgettaire moeilijkheden van de regering op de stoelen van het parlement en het kabinet zijn gaan zitten. Ook minister Boersma, die overigens zijn uiterste best heeft gedaan positieve waardering voor de vakbewegingsnota op te brengen, kon die suggesties maar matig appreciëren. De vakbeweging stelt zich op het standpunt dat voor het maken van welke afspraak dan ook, in grote lijnen bekend moet zijn welke belastingmaatregelen de regering denkt te treffen. De vakbeweging kan zich niet binden aan een matigingsbeleid als niet van tevoren vast staat hoe de lasten verdeeld zullen worden.

Minister Boersma heeft toegegeven, dat de samenhang tussen het fiscale beleid en een inkomensbeleid erkend moet worden, maar het kabinet heeft nog grote moeite met de gedachte dat de belastingpolitiek ook in de besprekingen over een „sociaal contract” betrokken moet worden. Belastingmaatregelen, zo heeft minister Boersma ongeveer het standpunt van het kabinet weergegeven, behoren een zaak te zijn van regering en parlement en niet van het overleg met de sociale partners.

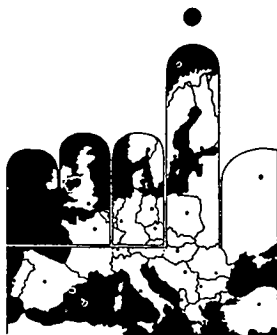
Een tweede reden om ernstig te twifelen aan de uitkomst van het tweede gesprek dat in de tweede helft van deze maand zal worden gehouden, is de prijsontwikkeling. De herziene ramingen van het Centraal Planbureau voor het conjuncturele beeld in 1972 betekenen een krachtige steun voor de eis van de vakbeweging dat de ondernemers garanties geven voor matiging met de prijzen.

In de notitie van het Centraal Planbureau wordt opgemerkt dat de scherpere prijsbeweging die tot dusver wordt waargenomen en die zal leiden tot een prijsstijging van ten minste 7% in plaats van de oorspronkelijk geraamde 6,5%, in de eerste plaats de winsten ten goede komt, daar de lonen met vertraging worden aangepast aan het gestegen

prijsspeil. Van hun kant hebben de ondernemers tot dusver weinig bereidheid getoond zich met de prijzen te matigen. Hun argument is dat prijsaanpassingen noodzakelijk zijn om de sterk verminderde rendementen te verbeteren.

Het overlegorgaan van het midden- en kleinbedrijf komt daar rond voor uit in een brief aan de minister-president waarin gezegd wordt dat het reëel besteedbare inkomen van de zelfstandigen sedert 1967 belangrijk is achtergebleven bij dat van de werknemers. De ondernemers moeten alle kosten in de prijzen kunnen doorberekenen zodra de marktsituatie dat mogelijk maakt en dit gedrag kan tot gevolg hebben, zo zegt het overlegorgaan, dat de prijsvorming wat anders verloopt dan het Centraal Planbureau in zijn raming veronderstelt. Welnu, die afwijking is nu dan in alle duidelijkheid geconstateerd en uit een nadere analyse van de prijsontwikkeling in de eerste maanden van dit jaar blijkt wel dat de oorzaak behalve bij de huurverhogingen voornamelijk bij de detailhandel moet worden gezocht.

Er is nog een derde hindernis te nemen voor er eerst in de Stichting van de Arbeid, daarna in breder verband een akkoord kan worden bereikt. Dat is de invoering van een investeringsbeleid in het patroon van een sociaal contract. De werkgevers zijn ook op dit punt weinig toeschietelijk. Zij zien een van de laatste fundamentele vrijheden van de ondernemer belaagd. Hun argumentatie tegen het nogal zwak gefundeerde voorontwerp voor een selectieve investeringsheffing van minister Langman is zowel van principiële als van praktische aard. Hoezeer de bezwaren van de werkgeversverbonden tegen dit voorstel ook serieuze aandacht verdienen, in een beleid dat op langere termijn naar een evenwichtiger ontwikkeling streeft, kan een zekere controle op de particuliere investeringen niet worden gemist. De investeringsgolf van 1969

Institutionele perikelen in de Europese Gemeenschappen

De Europese instellingen zijn weer volop in discussie. In de analytische fase zijn daarbij een aantal hoofdpunten die centraal staan:

- de Raad van Ministers is oppermachtig, maar functioneert als besluitvormend orgaan buitengewoon slecht;
- de Europese Commissie is er als politiek instituut niet op vooruitgegaan, zij speelt met name bij de besluitvorming een te ondergeschikte rol;
- bij het Europese Parlement ontbreekt de legitimiteit (niet verkozen afgevaardigden) en de invloed van dit parlement op het besluitvormingsproces is praktisch nihil;
- de uitbreiding van de Gemeenschappen met vier nieuwe lidstaten maakt een oplossing voor deze problemen alleen maar dringender.

Van deze vier punten is alleen het laatste nieuw. De overige drie zijn gegevens waarmee de Gemeenschappen al jaren werken.

De unanimitaire regel in de Raad

In het verleden zijn al verschillende voorstellen door de regeringen behandeld die betrekking hadden op de verbetering van de institutionele situatie. Zo dienden eind 1963 begin 1964 een groot aantal lidstaten ontwerpen in die met name betrekking hadden op de versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement, zonder dat hieruit belangrijke verbeteringen resulteerden. In 1965 kwam de EEG-Commissie met haar bekende drieluik: landbouwfinanciering, eigen inkomsten voor de Gemeenschappen en budgetrecht voor het Europese Parlement ¹⁾.

De crisis die naar aanleiding van de beraadslagingen hierover eind juni 1965 uitbrak en die gepaard ging met het tijdelijke vertrek van Frankrijk uit de Brusselse organen, leidde tot het zgn. Akkoord van Luxemburg van 28-29 januari 1966 ²⁾.

In dit akkoord was met name van belang wat er gezegd werd over de procedure voor besluiten met meerderheid van stemmen:

„I. Wanneer in het geval van besluiten die met meerderheid van stemmen kunnen worden genomen op voorstel van de Commissie zeer gewichtige belangen van een of meer partners op

¹⁾ Zie hierover de uitgave van het Europese Parlement: *De eigen middelen van de Europese Gemeenschap en de budgettaire bevoegdheden van het Europese Parlement*, 1970.

²⁾ Zie Negende Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de EEG, blz. 23-42.

en 1970 heeft tenslotte de kiem gelegd van de ernstige evenwichtsstoornissen waarvan onze economie zo moeilijk te genezen is.

Beziet men de investeringsproblematiek in verband met de werkloosheid, dan lijkt een beperking van de investeringen allerminst opportuun. De herziene ramingen voor het conjunctuurbelooft wijzen weliswaar op een herstel, maar niet op een verbetering van de werkgelegenheid. Uit de invoercijfers valt af te leiden dat er weer meer outillage wordt aangeschaft. Maar voor zover er sprake is van een herstel van de investeringsactiviteit (waarvoor nog geen duidelijker indicaties voorhanden zijn), richt deze zich op vervanging van arbeidsintensieve produktiemiddelen door machines die meer op arbeid besparen. Zet deze tendens zich door, dan belooft de werkloosheid een ongemeen hardnekkig karakter te krijgen, waartegen de traditionele middelen als het beschikbaarstellen van meer geld voor aan-

vullende werkgelegenheid, weinig uit kunnen richten.

NKV-voorzitter Mertens heeft bij het debat in de SER gezegd, dat het bij het overleg over een sociaal contract om meer moet gaan dan om het vinden van een technische formule voor een anti-inflatiebeleid. De inflatie, zo zei hij ongeveer, is ook een symptoom van een dieper liggend onbehagen over de inkomensverdeling en de eigendoms- en machtsverhoudingen in deze maatschappij. In deze uitspraak ligt de sleutel voor het vakbondsbeleid: tegenover het offer van de loonmatiging moet iets worden gesteld dat tegemoet komt aan enkele fundamentele eisen van de vakbeweging. Zolang de werkgevers niet bereid zijn over die eisen te praten, hangt het gesprek in de lucht. Een sociaal contract, waarvoor de SER wat vage contouren heeft aangegeven en waarvan Prof. D. B. J. Schouten de uitvinder heet te zijn, komt er dan niet uit, ten hoogste enkele afspra-

ken, waarmee minister Boersma, zoals hij in een persconferentie heeft gezegd, al heel gelukkig zou zijn.

Overigens betekent het maken van centrale afspraken met een bindend karakter voor de onderhandelingen op het niveau van de bedrijfstakingen en ondernemingen, een omhuizing van het systeem van vrij loonbeleid waarover niet al te licht moet worden gedacht. Mensen als Groenevelt, Buys en Brouwer — de leiders van de grote industrie- en bouwbonden — zullen grote moeite hebben zich te schikken naar afspraken die duidelijk de begrenzingen van de loonstijging aangeven. Niettemin lijkt een terugkeer van het ongebonden loon- en prijsbeleid naar wat de vakcentrales zelf „een centraal begeleid systeem van loonvorming” noemen, onvermijdelijk als men in dit land tot een meer gedisciplineerd loon- en prijsgedrag wil komen.

A. F. van Zweeden

het spel staan, zullen de leden van de Raad trachten binnen een redelijke termijn tot oplossingen te komen die door alle leden van de Raad kunnen worden aanvaard onder eerbiediging van hun wederzijdse belangen en van die der Gemeenschap, overeenkomstig artikel 2 van het Verdrag.

II. Met betrekking tot het voorgaande punt meent de Franse delegatie dat, wanneer het om zeer gewichtige belangen gaat, de discussie voortgezet zal moeten worden totdat men algemene overeenstemming heeft bereikt.

III. De zes delegaties constateren dat een meningsverschil blijft bestaan over hetgeen gedaan zou moeten worden in geval geen volledige verzoening der standpunten zou kunnen worden bereikt.

IV. De zes delegaties menen niettemin dat dit meningsverschil de hervatting van de werkzaamheden der Gemeenschap, volgens de normale procedure, niet verhindert."

Met name de punten II en III geven aan dat er meningsverschillen bleven bestaan tussen Frankrijk enerzijds en de vijf andere lidstaten anderzijds over de vraag wat er moet gebeuren als men het in de Raad niet eens kan worden over een belangrijke kwestie. Frankrijk wil dan de unanimiteitsregel handhaven en de andere lidstaten vinden dat een halstarrig lidstaat overstemd moet kunnen worden. De vier toetredende landen hebben in dit verband verklaard te aanvaarden wat door de Gemeenschap is aanvaard; daar worden wij dus niet veel wijzer van.

De kwestie van de unanimiteitsregel bij de beslissingen van de Raad is met name weer actueel geworden nu de Raad straks tien leden zal hebben. De vraag is hierbij van belang of de Raad dan als beslissend orgaan van de Gemeenschap zijn taak nog naar behoren zal kunnen vervullen als niet de in het Verdrag voor de meeste besluiten voorziene meerderheidsregel wordt toegepast op het moment dat de discussie vastloopt op de weigering van een of enkele staten, zich bij de meerderheid neer te leggen.

Het probleem hierbij is zowel de onzekerheid over de wijze waarop de nieuwe lidstaten zullen medespelen in het institutionele spel als de principiële stellingname van de Franse regering die ervan uitgaat dat in een confederatie de verschillende deelnemende staten alle gelijkelijk een vetorecht dienen te bezitten.

De politieke rol van de Europese Commissie

Voor wat betreft de Europese

Commissie, gaat het niet zo zeer om een besluit waarbij aan dit orgaan bevoegdheden zijn ontnomen, als wel om een algemene teruggang van het politieke gewicht. Dit laatste is met name tot uitdrukking gekomen, toen enkele maanden geleden de voorzitter van de Commissie, Malfatti, aftrad om deel te nemen aan de Italiaanse verkiezingen. Aan zijn opvolger Mansholt kan men een groot politiek gewicht niet ontzeggen, maar aan de andere kant is dit zeker niet voor alle leden van de Europese Commissie het geval. De kracht van de Europese Commissie wordt veelal nog bepaald door de wijze waarop haar leden hun taak vervullen en het politieke gewicht dat zij als politici in de schaal leggen.

De controle door het Europese Parlement

De meeste aandacht is echter de laatste maanden gevallen op de versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement.

Bij de ondertekening van het Verdrag van 22 april 1970 waarbij de Raad een aantal bepalingen omtrent het begrotingsrecht van het Europese Parlement aanvaardde, is door de Raad een verklaring afgelegd³⁾ volgens welke de Raad de voorstellen die de Europese Commissie binnen twee jaar voor de versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement zal indienen, zal onderzoeken.

Het rapport-Vedel

Ten einde haar voorstellen voor te bereiden, heeft de Europese Commissie eind 1971 een werkgroep ingesteld van onafhankelijke deskundigen uit de zes lidstaten en de vier nieuw toetredende landen. Deze werkgroep heet in de wandeling naar haar voorzitter de Groep-Vedel. De werkgroep — waarin voor Nederland de Utrechtse hoogleraar Prof. Mr. P. J. G. Kapteyn zitting had — kreeg tot taak voorstellen uit te werken voor de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europese Parlement en dit te doen in het licht van het bestaande institutionele stelsel van de Gemeenschappen en daarbij rekening te houden met de constitutionele beginselen en praktijk in de lidstaten van de Gemeenschap.

Het rapport van de groep-Vedel, dat eind maart 1972 werd gepubliceerd, bevat een voortreffelijke analyse van de bestaande instellingen en

de wijze waarop zij functioneren. Daarnaast zijn een groot aantal voorstellen uitgewerkt voor de versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement.

Deze voorstellen hebben met name betrekking op de bevoegdheid voor het Parlement om mede te werken aan de totstandkoming van de besluiten in de Gemeenschappen. Hierbij is als uitgangspunt gekozen dat het Europese Parlement niet de enige wetgevende instelling van de Europese Gemeenschap zal zijn, maar dat het te zamen met de Raad van Ministers het wetgevingsrecht zal uitoefenen. Dit medebeslissingsrecht zou in de praktijk moeten betekenen dat een besluit van de Raad niet van kracht kan worden zonder goedkeuring door het Parlement.

Als bezwaar tegen dit voorstel is nu reeds aangevoerd dat op deze wijze de besluitvorming in de Gemeenschap nog verder bemoeilijkt zou worden omdat het Parlement een moeizaam compromis dat in de Raad is bereikt, zou kunnen verwerpen zonder daar een andere beslissing voor in de plaats te stellen. Men kan hier echter tegenover stellen, dat een dergelijk parlementair vetorecht verleend zou moeten worden juist met het doel om het *niet* te gebruiken. Het gaat ook het Parlement immers niet om het verwerpen van Raadsbesluiten, maar om de invloed die het via zijn eigen ideeën over een te nemen besluit op de wetgeving kan uitoefenen. Een goedkeuringrecht voor het Parlement is in de optiek van de groep-Vedel dan ook meer een stok achter de deur die de Raad ertoe moet brengen meer aandacht aan de parlementaire adviezen te besteden.

Dit goedkeuringrecht zou in de Gemeenschap in twee etappes moeten worden ingevoerd. In een eerste etappe, die tot ongeveer 1978 zou moeten duren, zou het Parlement een medebeslissingsrecht verkrijgen bij een aantal belangrijke besluiten zoals de herziening van de Verdragen, de toelating van nieuwe leden en de bekrachtiging van de door de Gemeenschap gesloten internationale akkoorden. In een tweede etappe, die automatisch op de eerste zou moeten volgen, zou het medebeslissingsrecht moeten worden uitgebreid tot alle belangrijke terreinen die door de Verdragen worden bestreken, zoals het landbouwbeleid, de harmoni-

³⁾ Zie de uitgave vermeld in voetnoot 1, blz. 218.

satie van wetgeving, het vervoerbeleid, de mededinging en de sociale politiek.

Een ander interessant voorstel van de groep-Vedel heeft betrekking op de benoeming van de Europese Commissie. Zoals bekend heeft het Europese Parlement het recht om de Europese Commissie ten val te brengen door het aanvaarden van een motie van afkeuring (artikel 144 van het EEG-Verdrag). Het Parlement heeft echter tot op heden geen enkele invloed op de benoeming van de nieuwe Commissie. De groep-Vedel heeft nu voorgesteld dat de regeringen verplicht zouden worden hun keuze voor het voorzitterschap van de Commissie ter goedkeuring aan het Parlement voor te leggen. Hierdoor zou het gezag van deze voorzitter versterkt worden, waarbij hij bovendien inspraak zou moeten krijgen bij de benoeming van de overige leden van de Europese Commissie.

De voorstellen van de Nederlandse regering en de Europese Commissie

Naast de ideeën van de groep-Vedel zijn nu recentelijk ook voorstellen bekend gemaakt door de Nederlandse regering en de Europese Commissie⁴⁾.

De voorstellen van de Nederlandse regering lijken in sommige opzichten op de aanbevelingen van de groep-Vedel. Met name wordt in het Nederlandse memorandum aandacht geschonken aan het beter functioneren van de Raad en de bevoegdheden van het Parlement. Merkwaardig is evenwel het voorstel om de Raad te laten beoordelen of stemming over een voorstel mogelijk is. Dit zou erop neer kunnen komen dat de Raad zou besluiten — en dit in strijd met het Verdrag — dat over een bepaald voorstel geen stemming kan plaats vinden omdat de betrokken materie kennelijk voor één of meer lidstaten te belangrijk is. Dit lijkt in vele opzichten op het formaliseren van het hierboven aangehaalde Akkoord van Luxemburg. Als men hierbij de uitlatingen voegt van oud-voorzitter Rey, dat er tussen het Verenigd Koninkrijk en de lidstaten van de EEG een geheim akkoord zou bestaan waarin is bepaald over welke zaken in de EEG na 1973 wel of niet gestemd zal kunnen worden, dan lijkt het Nederlandse voorstel nauwelijks gelukkig.

Voor wat betreft het Europese Parlement lijkt het Nederlandse me-

morandum sterk op het rapport-Vedel. Ook hier wordt een medebeslissingsrecht voor het Parlement voorzien, al is dit wat zwakker en minder duidelijk omschreven. Met name ontbreekt een precieze aanduiding van de onderwerpen waarover het Parlement zijn uiteindelijk beslissend oordeel zal kunnen geven.

De voorstellen van de Europese Commissie gaan voor wat betreft het Europese Parlement bepaald minder ver dan de hiervoor genoemde. Zo ontbreekt enige aanduiding van verdergaand medebeslissingsrecht voor het Parlement, de Commissie wenst de Raad ook in de toekomst vrijwel steeds het laatste woord te laten behouden.

De topconferentie van oktober a.s.

Het zou ongetwijfeld interessant zijn nog uitvoerig in te gaan op verschillende voorstellen en hierbij kanttekeningen te plaatsen. De vraag is evenwel of dit in het licht van de recente politieke ontwikkelingen zin heeft.

Het valt immers niet te verwachten dat de topconferentie die in oktober in Parijs zal plaatsvinden, enige beslissing op het gebied van de versterking van de Europese instellingen zal nemen. De meningsverschillen tussen de verschillende regeringen over de verdere institutionele

uitbouw zijn zodanig dat men ter wille van de lieve vrede wellicht het punt helemaal niet ter discussie zal brengen of zal volstaan met een vage verwijzing naar de toekomst. Zelfs lijkt het er niet in te zitten dat een beslissing wordt genomen over een datum waarvoor in de toekomst de regeringen nieuwe beslissingen zullen nemen.

Op dit moment is het zelfs niet eens meer zeker of de topconferentie wel doorgaat, nu tussen gastheer Pompidou en de andere lidstaten van de Gemeenschap geen eensgezindheid bestaat over de vraag of een topconferentie zonder beslissingen zinvol is.

Als de topconferentie als nieuwe „instelling” van de Gemeenschap op deze wijze een zachte dood zou sterven, zouden vermoedelijk weinigen daarom rouwen. Het blijft een vreemde zaak dat men tracht via het bijeenbrengen van staatshoofden en regeringsleiders beslissingen te nemen over zaken waarover normaliter de instellingen van de Gemeenschap zouden kunnen en behoren te oordelen.

Europa Instituut Leiden

⁴⁾ Zie de samenvatting in de *Staatscourant* van 26 mei 1972, nr. 100 en *Europe Documents* van 13 mei 1972, No. 680.

F. Machlup: Inleiding tot de onderwijs economie. Universitaire Pers, Rotterdam, 1971, 59 blz., f. 12,75.

Dit boek is een uitwerking van een openbare les over het onderwerp „Onderwijs en economische groei” die Machlup gaf ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Universiteit van Nebraska.

Schrijver wijst erop dat uitgaven voor onderwijs *consumptief* (genoegen van het studeren) en *productief* (toekomstige produktiviteitsverbetering) kunnen zijn en het karakter van *verspilling* kunnen hebben als het om uitgaven gaat, die noch genoegen

schikken, noch de toekomstige produktiviteit verbeteren. Onderwijsuitgaven kunnen zelfs een *belemmering* voor de economische groei zijn, indien abiturienten worden afgeleverd, waarvoor geen werkgelegenheid bestaat en die ander werk niet ambiëren.

Verschiedene economen hebben getracht te berekenen welk deel van de economische groei aan het onderwijs kan worden toegerekend (Denison, Becker, Strumilin). Hun schattingen lopen uiteen van 5 tot 23 %,

afhankelijk van land, periode en berekeningswijze. India en Columbia worden genoemd als landen waar onderwijsuitgaven duidelijk een belemmering voor de economische groei zijn. In Columbia kan bijv. meer dan de helft der universitair gevormden geen passende werkkring vinden, zodat velen emigreren. Machlup meent, „dat een arm land, in plaats van zich te beroepen op de sociale rechtvaardigheid ieder kind van onderwijs te voorzien, er verstandig aan doet slechts 1/5 of zelfs minder van zijn jeugd naar het basisonderwijs te sturen. Voor een aantal van de meer begaafden moet er middelbaar onderwijs zijn”. Geldt hetzelfde mutatis mutandis ook niet voor de onderwijsuitgaven in ontwikkelde landen?

De vraag naar onderwijs heeft een inkomenselasticiteit die duidelijk positief en meestal zelfs groter dan één is. De kwaliteit van het onderwijs is moeilijk te meten. Machlup hanteert als maatstaf het aantal leerlingen per leerkracht. Bij hantering van deze maatstaf komt Nederland er, internationaal gezien, niet zo best af.

Met nadruk maakt Machlup onderscheid tussen onderwijskosten en onderwijsuitgaven. Met de kosten bedoelt hij de uitgaven per leerling voor een bepaald onderwijspakket. De onderwijsuitgaven in totaal nemen sneller toe dan de onderwijskosten. In de Verenigde Staten namen de onderwijsuitgaven tussen 1948 en 1958 met gemiddeld 12% per jaar toe, bij een stijging van het bruto nationale produkt van 5,9%. De snel stijgende onderwijsuitgaven ontstaan door verandering in omvang en samenstelling der bevolking, een hoger deelnamepercentage aan de verschillende soorten van onderwijs, vermindering van het aantal leerlingen per leerkracht, meer onderwijsfaciliteiten, maar bovenal door de stijging van de inkomens der leerkrachten. Deze inkomens moeten immers gelijke tred houden met de gemiddelde stijging van de inkomens in de overige sectoren van het maatschappelijke leven. De stijging van de inkomens in de onderwijssector wordt echter niet gecompenseerd door stijging van de produktiviteit. Als het aandeel van het onderwijs in het reële nationale produkt constant gehouden zou worden, impliceert dit een voortdurende overdracht van arbeid uit de andere sectoren van het maatschappelijke leven naar de onderwijssector. Hierdoor zal de economische groei afnemen en tot nul naderen.

Machlup meent dat de oplossing

voor het probleem der stijgende onderwijsuitgaven is: „verandering in de techniek van de kennisoverdracht, waarschijnlijk door automatisering”.

Al met al is dit boekje een aardige

eerste kennismaking met de onderwijs-economie, hoewel het niet overal even logisch van opbouw en systematiek is.

M. Bruyn-Hundt

Dr. L. Bak: Hoofdwinkelcentrum, structuur en functie van het kernwinkelapparaat. Samsom Uitgeverij NV, Alphen a/d Rijn, Brussel, 1971, 288 blz., f. 42,50.

Gaan onze binnensteden aan verstikking en verval te gronde? Zo ja, is het dan mogelijk en is het de kosten waard om ze te behouden en welke zijn in dit geval de mogelijkheden die ons ter beschikking staan? Om deze vragen te kunnen beantwoorden, is allereerst een grondige kennis van de binnenstad en van de processen die zich daar afspelen nodig. De studie „Hoofdwinkelcentrum” van Dr. L. Bak vormt hiervoor een belangrijke bijdrage.

In het boek worden achtereenvolgens de volgende onderwerpen behandeld: de signatuur van het hoofdwinkelcentrum, het kernwinkelbestand, het bezoek aan de hoofdwinkelcentra, de verzorgende functie van hoofdwinkelcentra, de verkeersproblematiek van het hoofdwinkelcentrum, de vernieuwing van stads- en dorpskernen en tot slot de toekomst van het hoofdwinkelcentrum.

In het eerste hoofdstuk „Begrippen en problemen” wijst de auteur erop dat niet zozeer de grootte van een centrum bepalend is voor zijn plaats op de hiërarchische ladder van centra, maar eerder de samenstelling ervan. In dit opzicht tekent een plaatselijk hoofdcentrum zich in de regel duidelijk af tegen de nevencentra in de woonkern.

Voor een nader inzicht zijn de grootste 297 stads- en dorpscentra in Nederland geïnventariseerd. Aan de hand van de gegevens uit dit onderzoek constateert Dr. Bak onder andere dat, gaande van kleinere naar grotere centra, het procentuele aandeel van de sector voedings- en genotmiddelen afneemt, het aandeel textiel en schoeisel blijft ongeveer hetzelfde, dat van de warenhuizen neemt toe, terwijl als tegenhanger hiervan het aandeel van de branchegroepen woninginrichting, huishoudelijke en luxe artikelen en elektrotechnische artikelen afneemt. De (positieve) correlatie tussen het inwonertal van de kernen en de omvang van het verkoopoppervlak in de hoofdcentra beweegt zich weliswaar tussen ruime marges, echter algemeen kan worden geconstateerd dat in kernen met minder dan

10.000 inwoners de hoofdcentra steeds minder dan 10.000 m² verkoopoppervlak hebben en in kernen, groter dan 35.000 inwoners, steeds meer dan 10.000 m².

Karakteriserend voor de hoofdwinkelcentra is ook dat het winkelapparaat en de niet-winkelfuncties (sociaal-cultureel, recreatief) een geïntegreerd geheel vormen. Echter juist deze eenheid van de binnenstad als knooppunt van diverse functies en van sociaal verkeer wordt heden ten dage, onder meer door de verminderde bereikbaarheid, sterk aangetast.

Vervolgens worden de relaties onderzocht tussen enerzijds de grootte van de centra en anderzijds de gegevens ten aanzien van de gemiddelde bezoekfrequenties, de wijze van vervoer, de grootte van het verzorgingsgebied, de reikwijdte van dit verzorgingsgebied enz.

Met betrekking tot de binding van koopkracht wijst de auteur erop, dat ten aanzien van de voedings- en genotmiddelen het hoofdwinkelcentrum (maximaal) 65% van de plaatselijke koopkracht zal binden, wat afneemt naarmate de woonkern groter wordt en meer ondersteunende centra gaat krijgen. Ten aanzien van de sector duurzame en overige artikelen wordt daarentegen de binding van plaatselijke (en regionale) koopkracht groter naarmate het hoofdcentrum groter wordt; deze binding wordt voor centra groter dan 10.000 m² benaderd met 65%, waarmee dan ook ongeveer het maximum percentage (ook voor grotere centra) is bereikt. In centra van 100.000 m² is, gemiddeld genomen, de toevloeiing van koopkracht in de sector duurzame en overige artikelen van buiten de gemeente al bijna even groot als de bestedingen van de eigen bevolking.

Ten aanzien van de vervoerwijze stelt Dr. Bak dat het, vanwege het zwakke imago dat het openbare vervoer in de ogen van het publiek heeft, onwaarschijnlijk is dat de hoofdwinkelcentra zullen kunnen blijven functioneren indien zij met

de private vervoermiddelen niet meer bereikt kunnen worden. Dit betekent overigens niet, dat de binnenstedelijke winkelstraten zelf toegankelijk moeten zijn voor privé-vervoer.

Met betrekking tot de verblijfsduur, c.q. de duur van het parkeren bestaat de relatie dat naarmate een centrum groter is, de parkeertijd langer is. Als indicatieve waarden worden genoemd een verblijfsduur van 0,25 uur voor een kernwinkelapparaat van 1.000 m² en van 1,50 uur bij 100.000 m².

In zijn argumentatie voor de vernieuwing van stads- en dorpskernen noemt de auteur het sociale motief (de vervanging van de slechte woningen in de binnensteden), economische motieven (o.a. het voorkomen van kapitaalvernietiging en het instandhouden van economische potentie) en andere motieven, zoals het gezelligheidsaspect. Voorts wordt

een aantal motieven besproken, die het reconstructieproces kunnen bemoeilijken, te weten de monumentenzorg, tegenwerking van gevestigde belangen, het kostenniveau en de beleidsvoering.

Ten aanzien van het kostenaspect van de stadsvernieuwing wordt geraamd dat van de Nederlandse kernen die in totaal ca. 5.000 ha groot zijn, bij een vernieuwingstempo van 50 jaren de jaarlijkse lasten hiervan ca. f. 1 miljard zullen bedragen.

In het laatste hoofdstuk worden enkele trends met betrekking tot de winkelvoorziening besproken. Ten aanzien van de vraag, of de toegenomen welvaart tot een groter winkeloppervlak per consument heeft geleid, kan gecijferd worden, dat in het recente verleden een toename optrad in een evenredigheid van 15 à 25% t.o.v. de welvaartstoename.

Het marktaandeel van de kleine

winkelcentra (buurtcentra) zal in de toekomst degressief verlopen. Voor de hoofdwinkelcentra (de binnensteden) wordt verwacht dat het marktaandeel van de grootste hoofdwinkelcentra zal afnemen, doch dat van de kleine en middelgrote steden zal toenemen, mede omdat met name deze steden relatief sterk in inwonertal zullen groeien.

In deze bespreking konden uiteraard slechts enkele van de vele onderwerpen uit *Hoofdwinkelcentrum* worden genoemd.

Samenvattend kan gezegd worden dat in dit boek een omvangrijke hoeveelheid feiten en inzichten met betrekking tot de binnenstad bijeen zijn gebracht, al geldt dan wel dat ten aanzien van een aantal onderwerpen nog slechts een eerste aanzet gegeven is en een verdere uitdieping nodig zal zijn.

M. J. W. van de Laar

PROVINCIE ZUID-HOLLAND

Bij het eerste bureau (provinciale financiën en provinciale eigendommen) van de tweede afdeling der provinciale griffie van Zuid-Holland kan, ter vervanging van een te pensioneren medewerker, worden geplaatst

EEN HOOFDAMBTENAAR

die in hoofdzaak zal worden belast met de behandeling van aangelegenheden, welke deskundigheid vragen op het terrein van de provinciale financiën in ruime zin. Hij zal daartoe o.a. moeten beschikken over een goede mondelinge en schriftelijke uitdrucksvaardigheid en over kennis van nieuwe begrotingstechnieken, programmabudgettering, e.d.

Vereist is het bezit van tenminste het diploma Gemeente-Financiën of van een of meer daarmee vergelijkbare diploma's of akten op financieel-economisch terrein. Ervaring in de financiële overheidsadministratie strekt tot aanbeveling. Leeftijd bij voorkeur omstreeks 35 jaar.

Salaris afhankelijk van opleiding en ervaring. Vakantie-uitkering 6½%. AOW-premie voor rekening van de provincie. De provincie Zuid-Holland is aangesloten bij de Interprovinciale Ziektekostenregeling (I.Z.R.).

Schriftelijke sollicitaties met vermelding van volledige personalia en referenties binnen veertien dagen na het verschijnen van dit blad te zenden aan de Griffier der Staten van Zuid-Holland, Koningskade 1 te 's-Gravenhage.

In de linkerbovenhoek van de brief en de enveloppe te vermelden de letters C.A.P.D./S.

A. H. Hulshof: Organisatie-onderzoek, onzekerheid, risico en onnauwkeurigheid. Technische Hogeschool Twente, Enschede, 1972.

Oratie, ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling der algemene wetenschappen van de Technische Hogeschool Twente, op 27 januari 1972.

Drs. H. J. Nijman en Drs. E. van der Wolk: Commerciële strategie. Aspecten van de moderne marketing, Samsom NV, Alphen aan den Rijn-Brussel, 1970, 180 blz., f. 18.

Dit boek bevat artikelen die eerder verschenen zijn in *Intermediair* of *Doelmatig Bedrijfsbeheer* over aspecten van de moderne marketing. De auteurs beogen een aantal illustraties te geven van de moderne aanpak in het commerciële denken

in de onderneming, waarbij de intuïtieve aanpak van de commerciële problematiek meer en meer plaats maakt voor de analytische aanpak. Hierdoor vinden wetenschappelijk gefundeerde methoden steeds meer ingang bij de oplossing van marketingproblemen.

Dr. J. P. I. van der Wilde: Marketing en midden- en kleinbedrijf. Wolters-Noordhoff NV, Groningen, 1969, 241 blz., f. 17,75.

De inhoud van dit boek is als volgt samen te vatten.

1. Midden- en kleinondernemingen: onderneming en economisch proces, onderneming in het midden- en kleinbedrijf, detailhandel, ambacht, horécafé, vervoer.
2. De betekenis van het midden- en kleinbedrijf in onze maatschappij;

dit hoofdstuk bevat een kwalitatieve en kwantitatieve beschrijving van de in het vorige hoofdstuk genoemde ondernemingen.

3. Marketing: productie en afzetbevordering.
4. Instellingen ten behoeve van het midden- en kleinbedrijf.

Drs. F. Th. Gubbi: Beheerste expansie. Fiscaal Economisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool, Rotterdam, 1972, 93 blz., f. 2,50.

In deze uitgave geeft de auteur enige opmerkingen over de recente herbezinning op de overheidsuitgaven. Aan de orde komen de uitvoering van diverse nota's en plannen die de laatste jaren met betrekking tot de overheidsuitgaven zijn gemaakt.

GEMEENTEVERVOERBEDRIJF AMSTERDAM

Bij het **GEMEENTEVERVOERBEDRIJF**, een dynamisch bedrijf dat de zorg heeft voor het openbaar vervoer, in de gemeente Amsterdam, is plaats voor een

REGISTER ACCOUNTANT

Deze functionaris dient o.m. met de administrateur onder leiding van de financieel-economisch adjunct-directeur een team te vormen, dat verantwoordelijk is voor de inbreng van het bedrijfseconomisch element in het bedrijfsbeleid. Hij zal in nauwe samenwerking met de externe accountant van de Gemeentelijke Accountantsdienst worden belast met de ontwikkeling van een controlesysteem, dat in hoge mate gericht is op de doelmatigheid van de activiteiten binnen het bedrijf.

Naast de normale begeleiding van alle financiële aangelegenheden zal hij in het bijzonder worden betrokken bij de bewaking van de budgets van de grote investeringen van het bedrijf ten behoeve van het openbaar vervoer. Uiteraard zal hij een constructieve bijdrage dienen te leveren bij de herstructurering en automatisering van de administratie.

Salaris afhankelijk van ervaring, tot maximaal f 4069,- per maand bruto.

A.O.W./A.W.W.-premie voor rekening van de gemeente Amsterdam.

Vakantietoelage 6½%.

Kindertoelage volgens de Kindertoelageregeling Overheidspersoneel en Kinderbijslag volgens de Algemene Kinderbijslagwet.

Tegemoetkoming in reis-, pension- en verhuiskosten volgens de Gemeentelijke Verordening.

Een medisch en psychologisch onderzoek vormen een deel van de selectieprocedure.

Gegadigden kunnen zich voor nadere inlichtingen wenden tot de adjunct-directeur, de heer drs. J. A. Boele, telefoon overdag (020) 18 00 01, 's avonds (02155) 59 87.

Sollicitaties dienen te worden gericht aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Z., onder vermelding van no. X 368/1.